

Katılım Bankacılığında Risk Algısı ve Fon Yönetimi

Mustafa PEKÖZ^{1*}, Samiye EKİM DERTLİ²

Geliş Tarihi/Received: 08.09.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 22.09.2021

Derleme Makalesi/Review Article

ÖZET

Bu çalışmada Katılım Bankacılığındaki risk algısı ve fon yönetimi üzerine araştırmalar yapılmış olup ülkemizdeki ve dünyadaki İslami Finans ürünlerinin işleyiş şekilleri ve bu ürünlerin piyasayı fonlama yöntemlerinin bankalarda nasıl bir risk algısı ışığında oluşturulduğu ve bunlar gerçekleşirken fonlama için gerek olan mevduat yönetiminin nasıl yapıldığı konusunda inceleme ve araştırmalara yer verilmiştir.

Konvansiyonel Finans sistemi ile İslami Finans sistemi günümüzde bir çok ülkede aynı bankacılık mevzuatına tabi olsalar da aslında işin gerçek tarafı tamamen farklı bir finans modelidir. İslami Finans sistemin temelinde murabaha sözleşmesi üzerine kurulu yani mal ve hizmet ticaretini içinde barındıran reel piyasayı fonlama üzerine kurulu bir yapıya sahip olan geleneksel bankacılık anlayışından farklı bir finansal sistemdir. Bu yapının İslam Ticaret Hukuk'undaki temel kaideler üzerinde inşa edilmiş tamamen gerçek ticaretin geliştirilmesi mantığı ile hareket eden ve sistemin işlerliği için aynı zamanda kişilerin mevduatları üzerinden fon havuzu oluşturulması bu fonların mal alım satım ticaretinde kullanılarak ticaretten elde edilen kar payından fon müşterilerine verilmesi katılma hesabı dediğimiz ürünlerde muhafaza edilmesi işlemi ise reel piyasayı fonlama işlemlerinin desteklenmesi noktasının merkezi diyebiliriz.

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Orcid No: 0000-0002-5494-5929

* Sorumlu yazar/Corresponding author

E-mail/e-ileti: pekmustt@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, Orcid No: 0000-0003-4904-4373

Araştırmalara göre öz kaynak kârlılığının katılım bankalarının likidite yeterliliğini en fazla etkileyen faktör olduğu ve artan öz kaynak kârlılığının likidite yeterliliğini de artırdığı tespit edilmiştir. Katılım Bankalarının kaynaklarını kârlılık oranı yüksek ve sürdürülebilir büyüme imkânı sunan sektörlerle yönlendirmesinin faizsiz finans sektörünün gelişimini destekleyeceği değerlendirilmektedir. Araştırma sonuçlarına göre kredilerin mevduat oranındaki yükselişin likidite yeterliliğini azalttığı, reel efektif döviz kurundaki ve bilanço dışı işlemlerdeki yükselişin ise likidite yeterliliğini artırdığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmamızda araştırma yöntemleri olarak betimsel,bağıntısal ve nedensel karşılaştırmalı modellere başvurulmuştur.

Anahtar Kelime : Finans, Banka, Katılım Bankacılığı, Reel Sektör, Risk Yönetimi, Likidite Risk

Risk Perception and Fund Management in Participation Banking

ABSTRACT

In this study, research has been done on risk perception and fund management in Participation Banking, and there are studies and researches on the functioning of Islamic Finance products in our country or in the world, how these products are formed in the light of risk perception in banks, and how the deposit management required for funding is done. given.

Although the Conventional Finance system and the Islamic Finance system are subject to the same banking legislation in many countries today, the reality is that it is a completely different financial model. It is a different financial system from the traditional banking approach, which is based on the murabaha contract, that is, on funding the real market, which includes the trade of goods and services. This structure is built on the basic principles of Islamic Commercial Law, acting with the logic of developing real trade, and creating a fund pool over the deposits of individuals for the operation of the system, and giving these funds to the fund customers from the profit share obtained from the trade by using these funds in the trade of goods, which we call the participation account. We can say that the process of preserving the products is the center of the support point of real market transactions. According to the researches, it has been determined that the return on equity is the factor that affects the liquidity adequacy of participation banks the most and that the increased return on equity also increases the liquidity adequacy. It is considered that directing the resources of Participation Banks to sectors with high profitability and sustainable growth will support the development of the

interest-free finance sector. According to the results of the research, it was determined that the increase in the ratio of loans to deposits decreased the liquidity adequacy, while the increase in the real effective exchange rate and off-balance sheet transactions increased the liquidity adequacy.

Descriptive, correlational and causal comparative models were used as research methods.

Keywords: Finance, Banking, Participation Banking, Real Sector, Risk Management, Liquidity Risk

1. GİRİŞ

Finans kurumu olarak bankalar, işlerini güvenli bir şekilde yürütmek, paydaşları ile iyi ilişkiler sürdürmek ve likidite sorununu önlemek için likidite arz ve talebini uygun bir şekilde yönetmelidir. Likidite sorunları genellikle fonların yönetimindeki başarısızlıklar veya mevduat sahiplerinin öngörülemeyen likidite çekmelerine yol açan olumsuz ekonomik koşullar nedeniyle ortaya çıkar. Aslında, güçlü dış etkilere ve hassas piyasa oyuncularına sahip mevcut rekabetçi ve açık bir ekonomik sistemde sağlam bir likidite yönetimini sürdürmek çok zor değildir. Örneğin 2007-2008 küresel mali krizi, bankaların üçüncü şahıslara likidite sağlama kabiliyetini etkileyen türev piyasalarındaki başarısızlıklar nedeniyle meydana geldi (Siddiqi, 2008).

Pratik olarak, bankalar, doğaları gereği likit yükümlülükler çıkarırken likit olmayan varlıklara yatırım yaptıkları için, varlık ve pasif tarafı arasındaki eşitlenmesi gereken likidite dengesizliklerini karşılayabilirler (Zhu, 2001). Bu nedenle, bankanın likidite arz ve talebini değerlendirme ve yönetme kabiliyeti, bankacılık faaliyetlerinin sürekliliğini sağlamak için çok önemlidir. Bir banka açığı dengeleyemezse, likidite sorunları ortaya çıkabilir, ardından yüksek faiz oranı riski, yüksek banka rezervleri veya sermaye gereksinimi ve bankanın düşük itibarı gibi bazı isteksizlik riskleri ortaya çıkabilir.

Aynı durum katılım bankaları için de geçerlidir. Likiditeyi muadilleri ile aynı koşullarda yönetmek zorundadırlar. Özellikle, benzersiz operasyonları ve değerleri ile katılım bankaları likiditeyi başarılı bir şekilde yönetmek için mevduat sahiplerinin özelliklerini, yatırım davranışlarını ve beklentilerini doğru bir şekilde belirlemek zorundadır. Yine de şeriat ilkelerine uymak zorundadırlar. Bu itibarla, katılım bankaları düzenli ve düzensiz likidite talebini

karşılama için islami finansal ürünler veya fon havuzları hazırlamanın yanı sıra pasif ve varlık tarafında şeriat yaklaşımları kullanarak yönetmektedirler (Zhu, 2001).

Uluslararası yazında İslami bankacılık (Islamic banking) veya faizsiz bankacılık (interest-free banking) olarak adlandırılmakta olan bankacılık modeli, Türkiye’de “Katılım Bankacılığı” olarak tanımlanmış ve kurumsallaşmıştır. İslami bankacılık yerine kullanılan katılım bankacılığı ifadesi gerek fon toplama gerekse fon kullandırma açısından kâr veya zarara katılma esasıyla faaliyet göstermekte olan bu bankacılık modeli için uygun bir tanım olmaktadır (Tunç, 2010: 38)

Katılım bankalarının önemli özelliklerinden birisi temelini ticaretten alan kâr zarar ortaklığı ilkesiyle faaliyet göstermesidir. Kâr-zarar ortaklığı yatırımı katılım bankalarınca gerçek ve tüzel kişilerin tüm faaliyetlerinden, belirli bir faaliyetinden veya belirli bir parti malın alım satımından doğacak kâr ve zarara katılmak üzere bu kişilere fon kullandırılması işlemi olarak tanımlanmaktadır. Bu yöntem kapsamında katılım bankası önceden belirlenmiş tutarda kâr garanti edilmeden yapılan işlemde doğan kâr veya zarara sözleşmede belirlenen oranlarda katılmaktadır³.

Türkiye’deki katılım bankacılığı örneğini ele alan çalışma, katılım bankalarının likidite riskini yönetme ile ilgili organizasyon yapılarını araştırmakla başlıyor sonrasında, mevduat kullanıcıların likidite davranışlarını ve kısa vadeli likidite çekilme potansiyelini temsil eden yükümlülük tarafını tartışmaktadır ve ardından bankaların mevcut likidite yönetimi uygulamalarını derlemek ve likidite sorunlarını ve katılım likit enstrümanların mevcudiyetini değerlendirmek için bankaların varlık tarafı detaylandırılmıştır. Sonunda, bu araştırma, konunun tüm yönlerini yakalayan ve sektörü likiditeyi yönetmenin daha iyi bir yoluna getiren entegre ve kapsamlı bir likidite yönetimi programı önermektedir.

Katılım bankacılığının başlaması, finansal ürün ve hizmetlerin faizden yoksun olan bir yaklaşımla ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Sektör büyüdükçe, birçok finansal ürün başlatıldı ve Şeriata uygun yönleri finansal piyasalara dahil edildi. Bu gelişme ışığında, yeniliği ve şeriata uygun kabul edilen katılım bankacılığı hizmetleri endüstrisinde kaçınılmaz bir şekilde kabul gördü (Ayub, 2007). Katılım bankacılığının ilk başarılı uygulaması 1963 yılında, gelirini faizden ziyade kar paylaşımına bırakan yatırımlarından elde eden Mısır Mit Ghamr Tasarruf Bankası tarafından gerçekleştirildi. 1970’e gelindiğinde, katılım bankacılığı için gelişim ve

---

³ (01/11/2006 tarih 26333 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik’in 19’uncu maddesi)

ivme kazandı (Algaoud & Lewis, 2001). 1973 yılında Müslüman ülkelerin dışişleri bakanları konferansı, Şeriat ilkelerine uygun olarak Müslüman ülkelerin ekonomik kalkınmasını ve sosyal ilerlemesini teşvik etmek amacıyla İslam Kalkınma Bankası'nın kurulmasına karar verdi. Bu, Müslüman ülkeler tarafından katılım finansını teşvik etmek için atılan ilk büyük kolektif adım olarak bilinmektedir (Saeed, 2001).⁴

Katılım bankacılığı, Müslüman âlimlerin, iktisatçıların, bankacıların ve genel olarak manevi katkıları nedeniyle yılda yüzde 15-20 gibi benzeri görülmemiş bir büyümeye tanık oldu (Ayub, 2007; McGee, 2008). 1996-2005 döneminde 75'ten fazla ülkede faaliyet gösteren 300'den fazla katılım bankası kurumu oluştu ve varlıkları 800 milyar doların üzerine çıkmıştır.(KPMG, 2006). Katılım bir bankacılık sektörünün toplam varlığı, 1990'ların ortalarında 150 milyar dolarlık bir varlık değerden 2011'de yaklaşık 1 trilyon dolara yükseldi. Bankacılığın yüzde 80'den fazla pay ile en büyük katkıyı sürdürmesi bekleniyor. Bu kurumlar sadece Müslüman ülkelerde değil aynı zamanda Müslümanların azınlık olduğu diğer ülkelerde de (örneğin ABD, İngiltere, Avustralya, Çin ve Fransa) faaliyetleri bulunmaktadır.

Buna ek olarak, katılım bankacılığı ürünleri yalnızca Müslümanlar tarafından kullanılmamakta, aynı zamanda diğer dini geçmişlere sahip kişiler de katılım bankalarında varlıklarını himaye etmektedir. Sömürü, aldatma ve dolandırıcılığı yasaklayan ilkelere uyum, birçok gayrimüslim için de caziptir (Venardos, 2006).

İnsanlar katılım bankacılığı faaliyetlerini ne radyoda ne de televizyonda ya da gazetelerde veya özel dergilerde herhangi bir reklamda duymadı. Müslüman nüfusu katılım bankacılığı ürünleri hakkında bilgilendirmek için ellerinde hiçbir broşür veya bildiri yoktu. Gayrimüslüm bölgelerdeki Müslüman toplulukların katılım bankacılığı ürünlerinden haberdar olmadığı anlamına geliyor. Bu durum zayıf hizmete yol açan ve diğer bankaların katılım hizmeti açmasını engelleyen diğer nedenler biridir (Zubair & Alaro, 2008).

Katılım bankacılığı alanında, finansal risk konusunu birçok araştırmacı tarafından Khan ve Ahmed (2001), Sundararajan ve Errico (2002), Hassan vd. (2005), Archer ve Haron (2007), Iqbal ve Mirakhor (2007) tartışılmıştır. Akkizidis ve Kumar (2008) ve Izhar (2010) katılım bankalarındaki risklerini belirlemek için kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi gereken çok sayıda bileşen olduğunu belirtmiştir.

---

⁴ (01/11/2006 tarih 26333 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik'in 19'uncu maddesi)

Bu nedenle, katılım bankacılığı aracılığıyla araştırma şirketi yönetimleri, özellikle de risk sorumlusu kuruluşların hangi bileşenlerin riskleri oluşturduğunu ve bankanın performansını nasıl etkileyeceğini belirlemesi için yapılandırılmış bir çerçeve geliştirmek önemlidir. Bu süreçte planlanan çalışma ile risk yönetimi yaklaşımını kullanarak katılım bankalarının geleneksel bankalara kıyasla neden farklı bir risk boyutuna sahip olduğuna dair argümanları sunarak risk analizinin teorik gelişimine katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Katılım bankacılığı, kar ve zarar paylaşımı ilkelerine dayalı faizsiz bir sistem olarak kabul edilmektedir. Yirminci yüzyılın sonlarında ortaya çıktı ve son 20 yılda muazzam bir şekilde genişledi. Bu büyüme, serbest sermaye akışı ve Müslümanların dinlerinde faiz temelli işlemlerin ne anlama geldiğinin farkında olmalarına bağlanabilir. Geleneksel bankacılık sisteminden faizsiz katılım bankacılığına devrim niteliğinde ayrılma, borca dayalı finansal aracılıktan öz sermayeye dayalı bir düzenlemeye geçme vizyonu ile örneklenebilir. Bu bağlamda Khan ve Bhatti (2008), katılım bankacılığın küresel finansa daha fazla etik uygulamalar ve çeşitlendirilmiş araçlar ve sistemler ekleyen büyüyen bir disiplin olduğunu savunuyor. Buna ek olarak, Siddiqui (2002) katılım bankacılığının, bilançonun varlık tarafındaki çeşitli sonuçları absorbe etmeye yardımcı olan kar ve zarar paylaşımı ilkelerine hâkim olduğunu vurgulamaktadır.

Yukarıdakilerin aksine, Dusuki ve Abdullah (2006), kar ve zarar paylaşımı ilkesine dayalı ideal bir Katılım Bankacılığı yapısının bir serap olduğunu kanıtlıyor. Benzer şekilde Khan (2004), Katılım bankalarının varlıklarının yalnızca küçük bir kısmının (yaklaşık yüzde 5) gerçek bir Portföy Limit Sistemi(PLS)' ne dayalı kredilerden oluştuğunu vurgulamaktadır. Geri kalanı ise esas olarak Murabaha sözleşmeleri gibi borca dayalı finansman tarzının hâkimiyetindedir. İsmail (2002) tartışmaya ek olarak, Katılım bankacılığı uygulamalarında borç temelli sözleşmelere eşit önem verildiğini savunmaktadır. Benzer şekilde Chong ve Liu (2007), katılım bankacılığında hem borç hem de öz kaynak temelli finansman konularını vurgulamaktadır. Faizsiz olması beklenen Mudaraba'nın geleneksel bankacılık mevduatlarına benzer şekilde yapılandırıldığı da belirtilmiştir.

Sadr (1982), Ahmad (2000), Chapra (2000), Siddiqui (2002), Haron ve Hisham (2003) gibi diğer çalışmalar ve Dusuki ve Abdullah (2006), toplumda katılım bankalarının oynadığı rol hakkında tartışmıştır. Bu araştırmalar, Katılım bankalarının sadece kar ve zarara dayalı ürünler sunmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumda sosyal refahı da teşvik ettiğini bildirmektedir. Öte yandan Lewis ve Algaud (2001) ve Satkunsegaran (2003) İsmail'in (2002) modelini

önermişlerdir. İslâmî bankalar, İslâm hukukuna göre yapıldığı müddetçe normal ticari bankalar gibi kârı maksimize etmeyi amaçlamalıdır.

Katılım bankası tarafından dağıtılacak kâr payı, fonların kullandırılması neticesinde oluşan kâr seviyesine bağlıdır. Söz konusu fonlar, para cinsine göre TL, ABD Doları ve Avro havuzlarında toplanmaktadır. Fon kullanmak isteyen müşterilere talep edilen para cinsi ve vadeye göre ilgili havuzdan finansman sağlanmakta ve bu işlemde elde edilen kâr yine ilgili havuza aktarılmaktadır.(TKBB2013,72-73)

Yukarıda kar ve zarar paylaşımı ilkelerine dayalı finansman yönteminin uygulamaları ve katılım bankalarının toplumda oynadığı rol hakkında çeşitli tartışmalar olduğu gözlemlenebilir. Bu çalışma, ilgili literatürü keşfetmeyi ve bulgulara bir eleştirisini sunmayı ve bunu bu çalışmanın sonucuna bağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışma, genel nüfusun gerçek finansal ürünlerle ilgili olarak riski nasıl anladığını keşfetmeyi ve çok önemli bir konu olması muhtemel olan finansal ürünlerin tüketicilere yatırım riskinin her yerde bulunmasının ışığında nasıl iletileceğine dair bazı öneriler sunmaya yardımcı olmayı amaçlamaktadır. İlk çalışmanın dayandırılacağı konu olarak “katılım bankacılığında risk ve fon yönetimi” ele alınmıştır. Bu çalışmanın geri kalanı aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir. Bölüm 1, katılım bankacılığı paradigmasını değerlendiren ve İslam’daki katılım bankacılığının altında yatan mantığı değerlendiren ilgili literatürü sunmaktadır. Hem katılım paradigması hem de başlıca ürün ve hizmetler analiz edilmektedir. Bölüm 2, katılım bankacılığının yaymış olduğu risk algısı üzerinde gerekli incelemelerde bulunmakta ve riski ortaya koymaktadır. Bölüm 3, araştırma metodolojisi ve verilerinin bir tanımını sağlayan anket bulgularının sonuçlarını bildirir ve çalışmanın sonucuna ilişkin ayrıntılı bir yorum sunar. Son olarak, gelecekteki araştırmalar için ana bulguları, sınırlamaları ve yolları bildirerek çalışmayı sonuçlandırmaktadır.

2. LİTERATÜR

Müşterilerin algısı, bankacılıkta kalıcı bir araştırma konusu haline gelmiştir (Holliday, 1996). Artan talep nedeniyle, müşterinin katılım bankacılığı ürün ve hizmetlerine ilişkin algısı ve memnuniyeti hakkındaki güncellemeleri kontrol etmek için birçok araştırma yapılmaktadır. Bu hususta araştırmalarını ürün ve hizmetlere ilişkin müşteri algısına odaklayan çeşitli yazarlar arasında şunlar bulunmaktadır: Manzoor ve Amanullah (2010), Ismail ve ark. (2008), Echchabi ve Abdul-Aziz (2012), Haque (2004), Rashid vd. (2012), Dusuki ve Abdullah (2006). Singhal ve Padhmanabhan (2008), hizmet talebinin, güvenliğin, kamu hizmeti işlemi için

değerli gördüğü başlıca faktörler olduğunu bulmuştur. Ancak Ismail ve diğerlerinin (2008) çalışması, tüketicilerin ürün ve hizmetlerin temel özelliklerinden ödün vermeye hazır olmadığını ortaya koydu. Ayrıca, Bangladeş, Malezya ve Fas'ta müşterilerin katılım bankalarına yönelik tutum ve algısı üzerine yapılan bir araştırma, dini duyarlılığın yanı sıra, daha yüksek kar arzusu, etkili ve verimli finansal hizmet sunumu, daha düşük işlem maliyeti, finansal itibar gibi diğer faktörleri ortaya koydu. Katılım bankalarında ürün ve hizmet seçiminde müşteri hizmetlerinin tutarlılığı ve kalitesi önemlidir (Ramdhony, 2013; Echchabi & Abdul-Aziz, 2012; Islam, 2012; Rashid vd., 2012; Eze vd., 2011). Bu da katılım bankalar ile geleneksel bankaların sunduğu ürün ve hizmetler arasında dini faktör dışında önemli bir fark olmadığını göstermektedir.

Benzer şekilde Hidayat ve Al-Bawardi (2012), Suudi Arabistan'daki gayrimüslim göçmenlerin katılım bankacılığı ürün ve hizmetlerine yönelik algılarını değerlendirmektedirler. Çalışma, daha ucuz işlem maliyetlerinin ve daha iyi hizmet sunumunun onları çeken ana nedenler olduğunu bulmuşlardır. Fada ve Wabekwa (2012) Nijerya'da insanların katılım bankacılığı hakkındaki algılarına ilişkin görüşlerini araştırmışlar ve konuya ilişkin bir yanlış anlaşılma olduğunu ortaya koymuşlardır. Çalışmalara Merkez Bankası da dâhil olmak üzere ilgili paydaşları halkı yönlendirmek ve aydınlatmak için farkındalık kampanyası programları başlatmaya çağırarak sonuçlanmıştır. Katılım bankacılığı ve bunun halka ve ülke olarak Nijerya için ekonomik faydaları hakkında kamuoyu bilgilendirmesi yapılmıştır.

Buna ek olarak, mevduat ve kredi hizmetlerinde daha küçük pazar paylarına doğru hitap etme, hedef pazar stratejilerini bu yönde planlamaları büyüme için doğru model olabilir (Ahmad & Haron, 2000; Khattak, 2010). Katılım banka hizmetleri için seçim kriteri düşük maliyetti ve kurumsal müşteriler arasında katılım bankacılığı algısı ve bilgisi hala düşük olduğundan daha yüksek getiri isteği müşterilerde bulunmakta olduğu çıkmıştır. Konvansiyonel bankalarda işlemlerin iş hacminin pazar payı, katılım bankalarına göre daha yüksektir. Ahmad ve Haron'un (2012) çalışması, kentsel bankacılık müşterilerinin kırsal müşterilerle karşılaştırıldığında algılarının, algılanan karmaşıklık, belirsizlik ve gözlemlenebilirlik açısından farklılık gösterdiğini göstermektedir. Ancak, algılanan göreceli avantaj ve uyumluluk açısından iki bölge arasında önemli bir fark yoktur.

Bu alanda yapılan bir diğer çalışmalar, temel olarak hizmet kalitesi (Metawa & Almosawi, 1998), katılım bankacılığı finansal ürün ve hizmetlerinde müşteri memnuniyeti, müşterilerin davranışları ve mevcut hizmetler, politikalar ve bilgilerle ilgili algılarına yönelik olarak Pakistan, Malezya, Kuveyt, İran ve Endonezya'da gerçekleştirilmiştir. (Okumuş, 2005;

Hassan & Ahmed, 2002; Bley & Kuehn, 2004; Owen & Othman, 2001) 2004 Dünya Katılım Bankacılığı Konferansı'nda, katılım bankacılığının finansal sektörünün uluslararası medyadaki algıları üzerine bir oturum düzenlendi. Arab News'in Genel Yayın Yönetmeni Khalid (2004), katılım bankacılığın medyada yer almasının en iyi ihtimalle tanıtıcı ve düzensiz ve en kötü ihtimalle düşmanca ve zayıflatıcı olduğunu ifade etmiştir.

Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerdeki müşterilerin hizmet kalitesi algısı, ABD gibi gelişmiş ülkelerdeki banka müşterilerinin algısından önemli ölçüde farklıdır (Malhotra vd., 2005). Katılım bankaları ile geleneksel bankalar arasında yapılan bir karşılaştırma, geleneksel bankalarda kişisel beceriler, güvenilirlik, değerler ve imaj olmak üzere dört boyutun önemli olduğunu göstermektedir. Katılım bankalarındaki hizmet kalitesinin iki boyutu, yani değerler ve kişisel beceriler önemlidir (Jabnoun & Khalifa, 2005). Daha kaliteli hizmet sunumunun, ürünü anlayan memnun müşterilerle sonuçlanabileceği bildirilmektedir (Ahmad vd., 2010). Haron vd. (1994) Malezya'da banka hizmetlerini seçerken hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin algısı üzerine bir araştırma yapmıştır. Bulgular, dini motivasyonun Müslümanlar için katılım banka ile ilişkilerde birincil motivasyon olmadığını ortaya koydu. Her iki grup da hızlı hizmetlerin sağlanmasına patronaj faktörleri açısından çok değer verdi. Ankete katılanların çoğunun katılım bankacılığı konusunda bir miktar farkındalığı vardı ancak geleneksel ve katılım banka arasındaki farkın farkında değillerdi.

Bu nedenle, müşterilerin algısı genellikle belirli ürün veya hizmetlere yönelik memnuniyet düzeyleri ile tanımlanır. Müşterilerin olumlu veya olumsuz algılamasını belirleyen diğer önemli göstergeler, hizmet sağlayıcıya yönelik patronaj kriterleridir. Erol ve El-Bdour (1989), katılım bankacılığı konusundaki ilk patronaj çalışmalarından birinde, banka seçiminde müşteriler tarafından dikkate alınan en önemli kriterlerin, hızlı ve etkin hizmetlerin sağlanması, bankanın itibarı ve imajı ile gizlilik olduğunu keşfetti (Erol & El -Bdour, 1989). Bu bulgu, Naser ve ark. (1999) Ürdünlü müşterilerin esas olarak bankanın adı, imajı, gizlilik politikası ve itibarı ile ilgili memnuniyetini araştırmıştır. Hızlı ve verimli hizmet sunumu, zamana değer veren ve işlemin mümkün olan en kısa sürede tamamlanmasını bekleyen banka müşterileri tarafından her zaman yüksek kaliteli hizmetler olarak kabul edilmektedir. Kaliteli hizmetler aynı zamanda personelin güler yüzlülüğü, kıyafet yönetmeliği, iletişim teknikleri ve müşteri ilişkileri ile tasvir edilir (Haron vd. 1994; Naser vd. 1999). Bu nedenle, katılım bankaları, maksimum müşteri memnuniyeti ve ürün ve hizmetlerine yönelik etkileyici bir algı elde etmek için hizmet kalitelerini, imajlarını ve itibarlarını iyileştirmeye yatırım yapmalıdır. Haron ve

diğerleri (1994) tarafından yapılan bir araştırma, Müslüman müşterilerin yalnızca yüzde 40'ının dinin bankaları himaye etmede önemli bir faktör olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

Müşteri algısı, bir müşterinin değerlendirmesinin, bir olayın meydana gelmesi ve bu alternatiflerin göreceli olasılıkları ile ilgili olarak gözlemlenen alternatifler arasından seçim yapma kararını ne ölçüde etkilediğini ifade eder (Rogers, 2003). Belirsizlik, rahatsız edici bir ruh hali olduğu için bireyleri bilgi aramaya motive eder. Rogers'a (2003) göre, bir birey tarafından yeni olarak görülen bir yenilik tarafından bir tür belirsizlik üretilmiştir. Bir yeniliğin algılanan yeniliği ve bu yeniliğe bağlı belirsizlik, bir yeniliği benimsemek veya reddetmek olan inovasyon karar verme sürecinin ayırt edici bir yönüdür. Dolayısıyla sisteme yönelik algılanan risk, güven ve güvenilirliğin belirsizliğin bazı nitelikleri olduğu bilinmektedir (Kotler & Armstrong, 2001; Rogers, 2003). Belirsizlik ile benimseme oranı arasında negatif bir ilişki olduğuna inanılmaktadır (Yusof, 1999). Tüketiciler bir yenilik hakkında ne kadar güvensiz hissederse, benimseme oranı o kadar düşük olacaktır. Rogers (2003) bu algılanan denemeleri içeren yeniliği benimseme oranının en önemli açıklaması olarak yeniliklerin özelliklerini belirlemiştir; algılanan gözlem ve algılanan belirsizlik olarak ifade etmiştir.

Bankalar için risk yönetimi çerçevesi önemlidir. Altta yatan çerçevelerle bağlantılı olarak, genel kabul gören temel risk yönetimi süreci, risk kontrolü ve risk transferi yoluyla istenen risk seviyesinin belirlenmesi, analiz edilmesi, ölçülmesi ve tanımlanması uygulamasıdır. BCBS (2001), finansal risk yönetimini dört süreçten oluşan bir dizi olarak tanımlar:

1. Olayların bir veya daha fazla geniş piyasa, kredi ve risk kategorilerinde belirli alt kategoriler halinde tanımlanması.
2. Veri ve risk modeli kullanılarak risklerin değerlendirilmesi
3. Risk değerlendirmelerinin zamanında izlenmesi ve raporlanması
4. Bu risklerin üst yönetim tarafından kontrolü.

Risk yönetimi süreçlerine ilişkin BCBS (2006), denetçilerin bankaların ve onların bankacılık gruplarının kapsamlı bir risk yönetimi sürecine sahip olduklarından memnun olmalarını gerektirir. Kurul ve üst yönetimin tüm önemli riskleri tanımlamasını, değerlendirmesini, izlemesini ve kontrol etmesini veya risk profillerine göre genel sermaye yeterliliğini değerlendirmesini içerir. Buna ek olarak, Al-Tamimi (2002) tarafından önerildiği gibi, risk yönetiminde ticari bankalar sekiz adımı içeren kapsamlı risk yönetimi sürecini takip edebilir (Baldoni, 1998):

1. Maruziyetin belirlenmesi
2. Veri toplama ve risk ölçümü
3. Yönetim hedefleri
4. Ürün ve kontrol yönergeleri
5. Risk yönetimi değerlendirmesi
6. Strateji Geliştirme
7. Uygulama
8. Performans değerlendirmesi

Katılım bankacılığında risk yönetiminin kapsamlı bir açıklaması Akkizidis ve Khandelwal (2008) tarafından katılım finansal sözleşmelerdeki risk yönetimi konuları, Basel II ve Katılım Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) katılım bankacılığı risk için ve kredinin incelenmesi, katılım bankacılığı için piyasa ve risk yönetimini ele almıştır. Ayrıca, katılım bankacılığındaki her bir finansal sözleşme için benzersiz karışımları veya riski açıklarlar. Ayrıca, Iqbal ve Mirarkhor (2007) katılım bankacılığındaki risk yönetimi bağlamının katılım bankacılığındaki risk ölçümü, yönetimi ve kontrollerine yönelik ihtiyaçlar yönünü kapsadığını ve IFSB standartlarının referansları ile her bir benzersiz risk için kapsamlı risk yönetimi çerçevesini vurguladığını açıklamaktadır. Greuning ve Iqbal (2007), bankacılık ortamının genel riskliliği üzerinde etkileri olan katılım bir bankanın teorik bilançosundaki üç büyük değişikliği tartışıyor. Bunun dışında, riskle ilgili olarak çeşitli paydaşların sözleşme rolü de vurgulanmıştır.

IFSB'ye göre, risk yönetimi standardını serbest bırakmanın birincil amacı, belirli konuların tüm finansal kurumlar için eşit derecede endişe verici olmasına rağmen (IFSB, 2005) bazı risklerin katılım bankacılığı için yerleştirildiğinin ve bu nedenle bu ilkelerin katılım bankacılığı özelliklerini karşılamak için BCBS yönergelerini tamamlamak maruz kaldığı bildirilmektedir. Çeşitli risk türlerini ele alırken, kılavuz ilkeler, hem BCBS'nin uluslararası kabul görmüş standartları hem de bu uzmanlık alanlarının işleyişi için temel olan Şariat uyum sorunları arasındaki endişeleri dengelemek için gerekli metodolojileri ortaya koymaktadır.

3. KATILIM BANKACILIĞINA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

Katılım bankacılığı kavramı pek çok bilim insanı tarafından oldukça açık bir şekilde tanımlanmıştır. Bununla birlikte, kavramın her biri tarafından tasvir edildiği şekliyle tüm anlamında bir fark yok gibi görünmektedir. Rammal ve Zurbruegg (2007), katılım bankacılığı katılım işlem kurallarını tanımlamak için kullanılan, İslam şariat yasasına dayanan bir firm olarak görmektedir. Bu açıklama, katılım bankacılığın katılım şariat hukukunun uygulama ve ilkeleri ve İslam ekonomisinin gelişimine uygulanmasıyla uyumlu bir bankacılık faaliyet

sistemi olduğunu söyleyen Bello'nun (2007) tanımlamasından farklı değildir. Ahmad (2008), katılım bankalarının, kuralları ve prosedürleri, katılım şeriat hukukunu düzenleyen ve işlemlerinden faiz alınmasını yasaklayan ilkelere bağlılıklarını açıkça belirten finansal kurumlar olduğunu öne sürmüştür. Katılım bir banka, tıpkı herhangi bir geleneksel banka gibi bir finansal aracıdır ve aynı zamanda, insanların paralarının veya finansal varlıklarının mütevellî ve koruyucusu, temel farklılıkları müşterilerinin getirisi olan kar ve / veya zarardan pay iken şeriat ilkeleri operasyonlarını yönetir (Humayon & Presley, 2000).

Faiz yasağı çoğu akademisyen tarafından daha fazla vurgulanmış gibi görünse de, faiz yasağının katılım bankacılığının tanımlayıcı özelliklerinden sadece biri olduğunu belirtmek önemlidir. Honohan (2001), katılım bankacılığın genellikle katı anlamda umursamazlığı veya gereksiz riskleri, cehaletin sömürülmesini ve hatta kumarı engellediğini ortaya koymaktadır. Honohan (2001) ayrıca katılım bankalarının etik, ahlaki ve yasal olarak doğru olan ekonomik faaliyetlere destek sağlamak için var olan finansal kurumlar olduğunu belirtmiştir. Bu bilim adamlarının iddialarını özetlemek gerekirse, katılım bankacılığının geleneksel bankacılığinkinden farklı olan belirli benzersiz ilkelere dayanan bir banka olduğu açıktır. Bu benzersiz ilkeler, adalet ve adalet aksiyomundan türetilen ve insanın doğası ve gerçekliği ile uyum içinde olan ilkelerdir. Bu benzersiz bankacılık sistemi katı bir şekilde kurulmuştur ve önceden belirlenmiş veya garantili getiri oranlarının alınmasını ve / veya ödenmesini kesinlikle herhangi bir biçimde yasaklayan ve böylece tefecilik veya finansal işlemlerde faiz kavramı için kapıları kapatan şeriat yasası ilkelerine dayanmaktadır. Buradaki özetim, bu bankacılık sisteminin iş ilişkilerinde her tür spekülâtif davranışı kınarken, borca dayalı araçların kullanımını tam anlamıyla devre dışı bıraktığını belirten Iqbal (2009) iddialarıyla tutarlıdır.

3.1. Katılım Bankacılığının Gelişimi ve Küresel Büyüklüğü

Katılım bankacılığı, geleneksel emsallerine kıyasla yeni bir kökene sahiptir. Her ne kadar akademisyenler faizsiz bir bankacılık sistemi ile ilgili konuları çok daha önce tartışmış ve analiz etmiş olsalar da, konuya çok özel bir ilgi, yirminci yüzyıla ait bir fenomendir (Bala, 2004). Modern katılım bankacılığının ilk deneyimi tam olarak 25 Temmuz 1963'te Mısır'da yola çıktı. Bu deneyim, iktidardaki hükümete aforoz olan katılım köktenciliğinin bir tezahürü olarak etiketlenme korkusuyla gizli olarak gerçekleştirildi (Zaman & Movassaghi, 2001).

İlk olarak Mit-Ghamr kasabasında kurulan deney, kesinlikle tasarruf amaçlı bir banka şeklini aldı ve operasyon sırasında elde edilen herhangi bir kar, başlangıçta banka ve tasarruf sahipleri arasında kararlaştırılan oranda paylaşıldı. Bala (2004), bunun bölgede yaşayan

insanların tasarruf ve yatırıma yönelik temel tutumunu değiştirmeyi amaçladığını belirtmiştir. Banka, müşterileriyle olan tüm işlemlerinde faiz ödememiş ve faiz uygulamamıştır. Fonlar genellikle ticaret ve sanayiye başkalarıyla ortaklaşa veya doğrudan banka tarafından yatırılırdı ve herhangi bir girişimden elde edilen karlar veya getiriler mevduat sahipleriyle paylaşılırdı (Ariff, 1988).

Ariff (1988), Mit-Ghamr'ın 1963 deneyinden önce, küçük ölçekli veya sınırlı kapsamda faizsiz bankaların daha önce denendiğini, biri 40'lı yılların ortalarında Malezya'da ve diğeri 1950'lerin sonlarında Pakistan'da yargılandığını belirtti.

Katılım bankacılığın bugün bilinen ana başlangıç kırılması, Aralık 1970'te Pakistan'ın Karaçi kentinde düzenlenen Müslüman Ülkelerin Dışişleri Bakanlarının 2. konferansında gerçekleşti. Tam teşekküllü katılım bankacılığı fikri ilk kez o konferansta tartışıldı.

1971'de Mısır'da Nasr Sosyal Bankası'nın kurulmasını tetikleyen bu konferansın çalışmasıydı. 1973 ve 1975'te Filipin Amanah Bankası ve Dubai İslam Bankası kuruldu. Sudan Faysal Katılım ve Mısır Faysal Katılım bankası gibi diğerleri 1977 yılında kurulmuştur (Bala, 2004). 1996'da Zaman ve Movassaghi (2001), 137 milyar doları aşan varlığa sahip toplam 166 Katılım banka olduğunu belgelediler. 2010 yılında katılım bankaların toplam aktiflerinin 3-4 trilyon dolar olduğu tahmin ediliyordu, bu da geleneksel bankaların toplam aktiflerinin %3'üne denk geliyordu (Penamuhmet, 2011).

Buradan, 1963'teki mütevazı başlangıcından, elli yıldan daha kısa bir süre içinde, katılım bankacılığın yerel ve uluslararası finans alanında nispeten yeni bir sektör olmaktan çıkıp tek bir uygulanabilir ekonominin onsuz yapamayacağı bir duruma doğru ara sıra ilerlediğini kolayca anlayabiliriz. Katılım bankacılığı, finansal kriz dünyasında bile ortalama %15 oranında istikrarlı bir büyüme yaşamaktadır (Visser, 2009).

3.2. Katılım Bankacılığında Likidite Riski Analizi

Katılım bankacılığı, Şeriata uygun finansal hizmetler sunan bir kurumdur. Katılım bankalarının faaliyetlerini düzenleyen bir dizi şeriat ilkesi şunlardır:

- Faizle uğraşma yasağı
- Finansal sözleşmeler, sözleşmeye bağlı belirsizlikten temizlenmelidir
- Herhangi bir finansal faaliyette kumar oynamanın hariç tutulması
- Kar, haram ekonomik ve mali faaliyetlerden, alkollü içeceklerle ilgili olanlar gibi yasaklanmış endüstrilerden kaynaklanmamalıdır

- Her finansal işlem, maddi, tanımlanabilir bir dayanak varlığına atıfta bulunmalıdır
- Bir finansal işlemin tarafları, ona bağlı riskleri ve getirileri paylaşmalıdır.

Yukarıda bahsedilen ilkeler, katılım bankacılığının geleneksel bankalardan farkını ortaya koymak için, kavramsal olarak belirtildiği gibi olmalıdır.

Finansal riskle ilgili olarak, katılım bankaları çeşitli bankacılık faaliyetlerinde finansal hizmetler sunma derecesine kadar, geleneksel bankalarla aynı zorluklarla karşı karşıyadır (Archer & Haron, 2007; Hossain, 2005). Bu durumda, zorluk, şeriata uygun olsun ya da olmasın tüm finansal araçlar için tarafsız bir şekilde benzerdir. Geleneksel bankalara benzer şekilde, katılım bankalarındaki risk yönetimi, farklı risk türlerini tanımlamayı, ölçmeyi, kontrol etmeyi ve izlemeyi amaçlamaktadır.

Bununla birlikte, finansal faaliyetler ve finansal sözleşmelerin özellikleri önemli ölçüde farklı olduğu için katılım bankaları için zorluklar daha karmaşıktır. Katılım Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB, 2005) yayınında katılım bankalarının faaliyetlerini maddi olarak etkileyebilecek bir dizi operasyonel riske maruz kaldıklarından açıkça bahsetmektedir (IFSB, 2007). Dahası, bu risklerin katılım bankaları için belirli sözleşme özelliklerinden dolayı daha önemli olabileceği ileri sürülmektedir (Fiennes, 2007; Greuning & Iqbal, 2008; Iqbal & Mirakhor, 2007; Khan & Ahmed, 2001; Kumar, 2008; Sundararajan & Errico, 2002; Sundararajan, 2005).

Basel 2'nin risk, yetersiz veya başarısız dahili süreçler, insanlar veya sistem veya harici olaylardan kaynaklanan kayıp riskidir şeklinde ifade edilen finansal risk tanımından farklı olarak (BCBS, 2001: 2); katılım bankalarında bulunan risk, yetersiz veya başarısız iç süreçler, kişiler ve sistemden veya şeriat uyumsuzluğundan ve güvene dayalı sorumluluklardaki başarısızlıktan kaynaklanan kayıplar dahil olmak üzere dış olaylardan kaynaklanan kayıplarla ilişkilidir (IFSB, 2005). Katılım bankalarında risk tanımının yasal risk içerdiği anlaşılmaktadır (Archer & Haron, 2007; Cihak & Hesse, 2008; Djojosingito, 2008, Fiennes, 2007; Khan & Ahmed, 2001; Sundararajan, 2005; Fiennes, 2007; Akkizidis & Kumar, 2008; Standard & Poor's, 2008). Bu tanımın, Basel 2'deki tanımla karşılaştırıldığında en önemli ayırt edici özelliği, şeriat uyumsuzluk riskinin ve güvene dayalı riskin dâhil edilmesidir. Nitekim şeriat uyumsuzluk riskinin finansal risk içinde önemli bir paya sahip olduğu düşünülmektedir (IFSB, 2007).

Şeriat uyumsuzluk riski, katılım bankalarının Şeriat Kurulu veya katılım bankanın faaliyet gösterdiği yargı alanındaki ilgili organ tarafından belirlenen Şeriat kural ve ilkelerine

uymamasından kaynaklanan risktir. Bu ilkeye uyulmaması, işlemin iptal edilmesine neden olur ve dolayısıyla gelir veya zarar muhasebeleştirilemez. Dahası, güvene dayalı risk, katılım bankaların güvene dayalı sorumlulukları için geçerli olan açık ve örtük standartlara uygun davranmamasından kaynaklanan risktir (IFSB, 2005).

Bu nedenle, güvene dayalı sorumlulukları sürdürmedeki başarısızlık, katılım bankalarının itibarının bozulmasına neden olacaktır (Hamidi, 2006). İtibar hasarı, sonunda bir likidite krizine yol açacak şekilde fonların çekilmesine neden olabilir. Ayrıca, müşterilerin katılım bankalarından finansman istemekten vazgeçmesine neden olarak karlılıkta düşüşü tetikleyebilir. Bu nedenle, itibarını korumak için katılım bankalarının iki şey yapması önerilmektedir; birincisi, mali ürünlerinin Şeriat'a uyumlu olmasını sağlamak (Greuning & Iqbal, 2008; Iqbal & Mirakhor, 2007), ikincisi ise güvene dayalı rollerin etkin bir şekilde sürdürülmesidir (Muljawan, 2005).

Bu itibarla katılım bankalarındaki risk yönetiminin neden geleneksel bankalardakine benzemediğini açıklamaktadır. Analize eklenmesi gereken birkaç boyut vardır. Daha önce zorlukların biraz benzer olduğu ileri sürülse de, bunlar yalnızca katılım bankaların ve geleneksel bankaların çeşitli bankacılık faaliyetleriyle uğraştığı ölçüdedir. Katılım bankacılığı risk yönetimi, büyük ölçüde, zararın ortaya çıkabileceği risk kaynaklarının daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını gerektirir.

4. BANKALARDA RİSK YÖNETİMİ VE ÖNEMİ

Risk, Sharpe oranı gibi (ödül-değişkenlik oranı olarak da bilinir, Sharpe, 1975), başarısızlık olasılığına dayalı saf risk gibi birçok başka finansal risk ölçüsü mevcuttur. Finans teorisyenleri bile, altta yatan risk boyutlarının tam olarak ne olduğunu bilmiyorlar ve genellikle, normatif karar teorileriyle temel bir bağlantı olmaksızın, finasta pratik uygulama için risk önlemlerini inceliyorlar (Szegö 2002; Artzner, vd. 1999; Luce, 1980). İnsanların günlük risk anlayışı, özellikle risk sadece finans alanında değil, aynı zamanda sağlık, çevre vb. Alanlarda da ortaya çıktığı için muhtemelen daha az kesin olacaktır. Dolayısıyla risk kavramı, bu uygulamadan çok daha fazla kavramsal karmaşıklığı miras alacaktır. İnsanların finansal risk anlayışı çeşitli çalışmalarda incelenmiştir. Slovic (1972) yatırım kararlarını inceledi ve insanların riski kavramsallaştırmasının çeşitli yollar olduğunu ve getiri varyansının risk almanın güvenilir bir öngörücüsü olmadığını keşfetti. Slovic, özellikle belirsizlik altında karar verirken, insanların olası hedefin altındaki getiriyi en aza indirmek veya olası kazancı en üst düzeye çıkarmak gibi kuralları kullandıklarını gösterdi. Bu bulgu, Gooding'in (1975) yatırımcıların hisse senetlerinin riskleri ve getirilerine ilişkin algılarına ilişkin çalışmasıyla da desteklendi; bu,

profesyoneller ve profesyonel olmayan yatırımcılar arasındaki önemli farklılıkları ortaya çıkardı. Ek olarak, Slovic'in risk algısı üzerine daha sonraki araştırması, risk algısını etkileyen çeşitli faktörleri keşfetti örneğin (Slovic, 1987);

- Büyük veya yıkıcı kayıp potansiyeli
- Sonuçların tahmin edilemezliği
- Bilgi veya aşinalık
- Duygusal veya duygusal tepkiler

Daha yeni çalışmalar, hem risk algısını hem de gerçek yatırım kararlarını etkileyen psikolojik faktörleri araştırmıştır. MacGregor vd. (2000), yatırımcılar farklı sektörlerdeki hisse senetlerini değerlendirirken görüntülerin ve etkinin finansal yargıyı etkilediğini göstermiştir. Özellikle, etkili derecelendirmeler (örneğin, iyi-kötü ve güçlü-zayıf), beklenen endüstri sektörü getirilerini ve bir endüstri sektöründe ilk halka arzın satın alınma olasılığını tahmin ediyordu. Olsen (1997), hem uzmanların (yetkili finansal analistler) hem de uzman olmayanların (kişisel portföylerini aktif olarak yöneten bireysel yatırımcılar) finansal risk algılarının çok boyutlu olduğunu ve dört faktörü içerdiğini ortaya çıkardı:

- Büyük zarar potansiyeli
- Hedefin altında getiri potansiyeli
- Kontrol hissi
- Bir yatırım hakkındaki bilgi düzeyi

İki grup arasındaki tek fark, profesyonel olmayan yatırımcıların büyük zarar potansiyeline duyarlılığıdır.

Risk algısı üzerine yapılan son araştırmaların çoğu, yanıtlayıcılardan potansiyel risk kaynaklarını çeşitli özelliklerle birlikte değerlendirmelerini istemiştir ve bu yanıtlar, bir dizi altta yatan risk boyutunu türetmek için analiz edilmiştir. MacGregor ve Slovic (1999), finansal yargılarla risk, getiri ve getiri / risk ilişkisi gibi yatırımların algılanan özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemek için bu yöntemi kullandı.

Bankacılık kurumlarının personelinin, bankacılık faaliyetlerindeki risk yönünü ve iş faaliyetlerinde var olan ve maruz kalan riskleri anlaması önemlidir. Risk yönetiminin daha iyi anlaşılması, özellikle risk yönetiminin önemli faaliyetlerden biri olduğu finansal aracılık faaliyetlerinde de gereklidir. Boston Consulting Group (2001) tarafından yapılan bir araştırma, başarı faktörlerini belirleyen tek şeyin teknik gelişme değil, riski stratejik olarak anlama yeteneği ve ayrıca riski organizasyonel olarak ele alma ve kontrol etme yeteneği olduğunu

bulmuştur. İkinci olarak, risk temelli bir yönetim felsefesini gerçekleştirmek için, çalışanların tutum ve zihniyetinin değiştirilmesi ve bu sayede risk yönetiminin başarı için çok önemli olduğunu anlamaları gerekir. Bu, yoğun eğitim, açıkça tanımlanmış yapılar ve sorumlulukların yanı sıra değişim taahhüdü olması gerektiği anlamına gelir. Ek olarak, Kuzey Amerika ve Avustralya'daki bankaların, öncelikli olarak rekabetçi konumlarını geliştirmek için risk yönetimine odaklandıkları bilinmektedir. Avrupa, Asya ve özellikle Güney Amerika'da risk yönetimi, öncelikle düzenleyici gereklilikler açısından ele alınır. Daha sonra, Al-Tamimi ve Al-Mazrooei (2007), BAE banka personelinin risk ve risk yönetimi konusunda iyi bir anlayışa sahip olduğunu ve bu bankaların gelecekte riskleri verimli bir şekilde yönetme yetenekleri hakkında bir gösterge verebileceğini bulmuştur.

Bu çalışma ile finansal bankacılık sektöründeki risk değerlendirmelerine bir yatırımın (varlığın) performansının izlenmesiyle ilgili stres, bir yatırımın performansının öngörülebilirliği, potansiyel sermaye kaybı ve algılanan düzenleme yeterliliği gibi faktörleri dâhil ettiğinde nasıl bir seyir izleneceğini göstermiştir. Bu nedenle, finansal danışmanlar, sağlık ve güvenlik riskleri gibi yaşamdaki diğer riskleri değerlendirmede meslekten olmayan kişiler tarafından kullanılanlara benzer çok boyutlu terimlerle finansal riski nasıl algıladıkları hakkında çıkarımlar görülmüştür.

Risk yönetimi bakımından bankacılık sektöründe karşılaşılan önemli riskler ekonomik krizler gibi olağanüstü olaylardan kaynaklanmaktadır. Söz konusu olağandışı durumlara yönelik olarak riskliliğin sayısallaştırılması için etkili yöntemlerden birisi senaryo analizi ve stres testleridir. Etkin bir stres testi programı hem bankaya özgü olumsuz gelişmelerden kaynaklanabilecek hem de stres altındaki ekonomik ve finansal ortamda ortaya çıkabilecek önemli risklerin ve kırılma noktalarının tanımlanmasını ve ölçülmesini sağlamaktadır. (BDDK, 2016 b:2)

4.1. Bankalarda Likidite Riski

Finansal kurumların risk tanımlaması üzerine çok az kavramsal çalışma (Tchankova, 2002; Barton vd. 2002) ve bankaların risk tanımlamasını içeren birkaç ampirik çalışma (Al-Tamimi, 2002). Risk tanımlama, risk yönetiminin ilk aşamasıdır (Tchankova, 2002) ve risk yönetiminde çok önemli bir adımdır (Al-Tamimi & Al-Mazrooei, 2007). Risk yönetimi fonksiyonunun uygulanmasını organize etmenin ilk adımı, şirket içinde ve dışında önemli gözlem alanlarının oluşturulmasıdır. Daha sonra, departmanlar ve çalışanlara belirli riskleri belirlemek için sorumluluklar atanmalıdır. Örneğin, faiz oranı riskleri veya döviz riskleri, finans

departmanının ana alanıdır. Risk yönetimi fonksiyonunun tüm şirkette kurulmasını sağlamak önemlidir; Örneğin, ana şirket dışında, bağlı kuruluşların da riskleri belirlemesi, riskleri analiz etmesi gibi sayılabilir.

Risk tanımlaması için senaryo analizi veya risk haritalaması gibi birçok başka yaklaşım vardır. Bir kuruluş, risk haritalaması yoluyla risklerin sıklığını ve ciddiyetini belirleyebilir; bu, kuruluşun yüksek sıklık ve düşük önem dereceli risklerden uzak durmasına ve bunun yerine düşük sıklık ve yüksek önem riskine daha fazla odaklanmasına yardımcı olabilir. Risk tanımlama süreci, bu sıralamaların genellikle etkiye, ciddiyete veya dolar etkilerine dayalı olduğu risk derecelendirme bileşenlerini içerir (Barton vd. 2002). Buna göre analiz, riskleri önemlerine göre sınıflandırmaya yardımcı olur ve yönetime kaynakları verimli bir şekilde tahsis etmek için risk yönetimi stratejisi geliştirmede yardımcı olur.

Ticari bankaların risk yönetimi uygulamaları ile ilgili olarak, Al-Tamimi (2002) BAE ticari bankalarının esas olarak kredi riskiyle karşı karşıya olduğunu bulmuştur. Çalışma ayrıca şube müdürleri tarafından yapılan teftiş ve mali tablo analizinin risk belirlemede kullanılan ana yöntemler olduğunu buldu. Risk yönetiminde kullanılan temel teknikler standartların oluşturulması, kredi puanı, kredi değerliliği analizi, risk derecelendirmesi ve teminattır. Al Tamimi ve Al-Mazrooei (2007) tarafından yapılan son çalışma, bankaların BAE ulusal ve yabancı bankalarının risk yönetimi üzerine yapılmıştır. Bulguları, BAE ticari bankalarının karşılaştığı en önemli üç risk türünün;

- Döviz riski
- Kredi riski
- İşletme riski

olduğunu ortaya koymaktadır. Sadece bu değil, BAE ulusal ve yabancı banka arasında risk tanımlamasında önemli bir fark yoktur, bu nedenle BAE bankaları, beyan ettikleri amaç ve hedeflerin her biri ile ilgili potansiyel riskleri açıkça belirledi. Dahası, risk tanımlama, risk yönetimi uygulamalarını etkilemek için pozitif olarak önemlidir.

Katılım bankalar söz konusu olduğunda, özellikle risk tespiti ve risk azaltma üzerine yapılan araştırmalar Haron ve Hin Hock'un (2007) piyasa ve kredi riski üzerine çalışmalarını ve özellikle finansal risk üzerine çalışmalarını içermektedir. Haron ve Hin Hock (2007), katılım bankalarındaki doğal riski, yani kredi ve piyasa risklerini açıklar. Ayrıca, katılım bankalarında önemli olan yerinden edilmiş ticari risk kavramını da göstermektedirler. Hem katılım hem de geleneksel bankaların operasyonlarında belirli risklerin var olarak değerlendirilebileceği

sonucuna varmışlardır. Katılım bankalarındaki riske maruz kalma durumları, geleneksel finans kuruluşlarından farklı ve karmaşık olsa da, kredi ve piyasa riski yönetimi ilkeleri her ikisi için de geçerlidir. Buna ek olarak, katılım bankalarındaki sermaye yeterliliği ve risk yönetimi kılavuz ilkelerine ilişkin standartları, katılım finans alanında ihtiyatlı standartlar geliştirme ve düzenleyici boşlukları doldurma sürecinin ilk adımlarını işaret etmektedir. Bu iki riskin dışında, katılım bankalarının geleneksel bankaların karşılaştıklarından farklı bir dizi riske maruz kaldığını göstermektedir. Bir dizi ürününün karmaşıklığının yanı sıra çağdaş finansal hizmetler pazarında göreceli bir yenilik olduğunu, bir Mudarib olarak hareket ettiğinde katılım bankasının güvene dayalı yükümlülükleri ile birleştiğini, katılım bankalarını için riskin çok önemli olduğunu ima etmiştir. Bu nedenle, IFSB pozisyonu alırken, Yatırım Hesabı Sahipleri katılım bankasının suistimalinin olmaması ve fonlarındaki varlıkların piyasa riskleri banka tarafından yatırılmış olması durumunda değerlendirilebilir. İkincisi, bu fonların yönetiminden kaynaklanan riske maruz kaldığı düşünülmelidir.

Khan ve Ahmad (2001) tarafından yapılan ampirik çalışmalar, katılım bankalarının kar paylaşımlı yatırım mevduatlarından kaynaklanan bazı risklerle karşı karşıya olduğunu bulmuştur. Burada bankacılar, bu benzersiz riskleri, finans kuruluşlarının karşılaştığı geleneksel risklerden daha ciddi olarak değerlendirdiler. Ayrıca anketler, katılım bankalarının kar paylaşımı finansman şekline (Musharakah, Musharakah ve Mudarabah) ve ürün ertelemeli satışın (yani Selam ve İstisa) Murabaha ve İjarah'tan daha riskli olduğuna karar verdiğini gösteriyor. Farklı finansman türlerinde risk algısı araştırmasının sonuçları, risk seviyesinin yüksek olarak kabul edildiğini göstermektedir. Yüksek risk algısı, risk kontrolünün olmaması nedeniyle düşük derecede aktif risk yönetiminin bir göstergesi olabilir. Özellikle risk durumunda iç süreçler ve kontrol (Iqbal & Mirarkhor, 2007). Ayrıca Noraini (2005), katılım bankalarındaki kredi riskinin en önemli risk olarak algılandığına işaret etmektedir.

5. LİKİDİTE RİSKİNİN KAYNAĞI

Riskin ölçülmesi ve azaltılmasına referansla risk analizi ve değerlendirmesi konusunda yapılmış birçok kavramsal çalışma bulunmaktadır. Uygulamada, farklı riskleri neden olabilecekleri hasar miktarına göre sınıflandırmak faydalıdır (Fuser vd. 1999). Bu sınıflandırma, yönetimin, kurumun varlığını tehdit edebilecek riskleri, ancak küçük zararlara neden olabilecek risklerden ayırmasına olanak sağlar. Sıklıkla, beklenen kayıp miktarı ile buna karşılık gelen olasılık arasında ters bir ilişki vardır. Deprem veya yangın gibi durumda yüksek hasara neden olacak riskler nadiren ortaya çıkarken, faiz oranı riskleri veya döviz gibi günlük riskler genellikle sadece nispeten küçük kayıplara neden olur, ancak bu riskler bazen şirketlere

ciddi şekilde zarar verebilir. Al-Tamimi ve Al-Mazrooei'nin (2007) ampirik bulguları, BAE bankalarının riski analiz etme ve değerlendirmede bir şekilde verimli olduğunu ve risk analizi ve değerlendirmesi uygulamasında BAE ulusal ve yabancı bankalar arasında önemli bir fark olduğunu vurguladı. Ek olarak, bulgular risk analizi ve değerlendirmesinin risk yönetimi uygulamalarını etkilediğini göstermektedir. Drzik (1995), BAI Risk Yönetimi Anketi'nin ABD'deki büyük bankanın risk önlemlerinin geliştirilmesi ve uygulanmasında önemli bir ilerleme kaydettiğini gösterdiğinden de bahsetmektedir. Ölçüler yalnızca risk kontrol amacıyla değil, aynı zamanda performans ölçümleri ve fiyatlandırma için de kullanılır.

Katılım bankacılığı bağlamında, az sayıda kavramsal çalışma (Sundararajan, 2007; Jackson-Moore, 2007) özellikle benzersiz riske ilişkin risk ölçüm yöntemlerini tartışmaktadır. Katılım bankacılığı finansman faaliyetlerinden ve özellikle yatırım hesabı sahipleri olmak üzere fonların kaynağında kar ve zarar paylaşımının doğasından kaynaklanan çeşitli riskler için kapsamlı bir risk ölçüm ve azaltma yöntemleri Sundararajan (2007) tarafından açıklanmıştır. Özellikle kredi ve genel bankacılık riskleri için risk ölçümüne yönelik modern yaklaşımların uygulanmasının katılım bankaları için önemli olduğu sonucuna varmıştır. Noraini (2005), katılım bankalarının en son risk ölçüm tekniklerini ve Şeriata uygun risk azaltma tekniklerini, bu tekniklerin farklı Şariat yorumu nedeniyle kullanmadıklarının algılandığını belirtir. Ayrıca, çeşitli katılım bankası şubelerinde kredi ve öz sermaye risklerinin uygun şekilde ölçülmesi, kredi ve öz sermaye sicilinin oluşturulması da dahil olmak üzere sistematik veri toplama çabalarından yararlanabilir. Jackson-Moore (2007), bankanın veri toplamaya başlaması gerektiğini ve tüm finansal kurumlarda önemli kayıplara yol açabileceği ileri sürülen risk için ortak tanımları, standartları ve metodolojileri kullanmanın ve bilgi havuzlamasının önemli avantajlar olabileceğini öne sürmektedir.

6. LİKİDİTE RİSKİ YÖNETİM SÜRECİ

Etkili risk yönetimi, risklerin etkin bir şekilde tanımlanmasını ve değerlendirilmesini ve uygun kontrol ve yanıtların yürürlükte olmasını sağlamak için bir raporlama ve gözden geçirme yapısı gerektirir. Risk yönetimi uygulamalarının uyumlu olduğundan emin olmak için risk izleme kullanılabilir ve uygun risk izleme ayrıca banka yönetiminin hataları erken aşamada keşfetmesine yardımcı olur (Al-Tamimi & Al-Mazrooei, 2007). İzleme, kurumsal risk yönetimi sürecindeki son adımdır (Pausenberger & Nassauer, 2002). Onlara göre kontrolün farklı seviyelerde kurulması gerekiyor. Yönetim kurulunun kontrolü, risk izleme sisteminin etkin işleyişini sağlamak için yeterli olmayacaktır çünkü yönetim kurulu üyelerinin kapsamlı kontrol uygulamak için ellerinde zamanları yoktur. Bu nedenle, yönetim kurulu, iç denetim görevini

tamamlamak için bağımsız bir birim kuracaktır. Bu görev, iç denetimin sorumluluğundadır. Ayrıca, denetim kurulu risk yönetimi sürecini kontrol etmekle yükümlüdür. Denetim kurulu, denetçi tarafından desteklenir. Denetçi bir kusur tespit ederse, denetim kurulunu ve yönetim kurulunu bilgilendirmelidir. Son olarak, şirket hissedarları, risk yönetim sisteminin etkinliğini değerlendirmek için bilgi talep etme haklarını kullanabilirler. Yöneticinin raporu, hissedarların şirketin durumunu bilgili ve kapsamlı bir şekilde değerlendirmelerini sağlar.

Khan ve Ahmad (2001), risk yönetimi uygulamaları üzerine bir araştırma yapmışlar ve ortalama olarak en düşük yüzdenin riskin ölçülmesi, hafifletilmesi ve izlenmesinde olduğunu belirtmişlerdir. Al-Tamimi ve Al-Mazrooei (2007) risk izleme ve kontrol konusunda BAE ulusal ve yabancı bankalar arasında önemli bir fark olduğunu bulmuştur. Ayrıca, BAE ticari bankaları etkin bir risk izleme ve kontrol sistemine sahiptir ve risk yönetimi uygulamaları üzerinde olumlu etkiye sahiptir.

TCMB bankacılık sektörü için likidite yönetimi önemli bir unsurdur. Katılım bankaları tarafından likidite yönetimi bağlamında TCMB'nin finansal işlemlerine ek olarak kullanılabilen bir diğer finansal yöntem ise bankalar arası işlemler veya borsa platformu üzerinden gerçekleştirilen finansal faaliyetlerdir. Bu kapsamda, dünyada ve Türkiye'de katılım bankaları tarafından likidite yönetimine ilişkin sıklıkla başvuru olan önemli bir yöntem olan emtia murabahası (commodity murabaha) işlemine değinmekte fayda görülmektedir. Katılım bankalarının likidite işlemleri için sıklıkla başvurduğu bu yöntem faizsiz finans sektörü için önemli bir finansman aracı niteliğindedir. Emtia murabahası işlemi faizsiz finans kuruluşları tarafından yaygın bir şekilde fon toplama, menkul kıymet ihracı ve yatırım işlemlerini gerçekleştirmek amacıyla kullanılmaktadır (Gündoğdu, 2016: 250-251). Bugüne kadar katılım bankaları tarafından gerçekleştirilen emtia murabahası işlemlerinin büyük çoğunluğu yurt dışında platin ve paladyum üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu işlemler çoğunlukla Londra Metal Borsasında yapılmakta olup emtia brokerları ve yabancı bankaların gerçekleştirdiği işlemler şeklindedir ve çoğu tezgâh üstüdür. Emtia alım-satımına dayalı söz konusu işlemler fiziki emtiaya dayalı işlemler olduğu için tercih edilmektedir. Bu model kapsamında söz konusu işlemler TL cinsinden yapılamamaktadır (Aktepe, 2010: 98-99).

7. SONUÇ

Bu çalışmamızda İslami bankacılıktaki risk algısı ve riski oluşturmak için gerekli olan likitidenin yönetimi hakkında araştırmalara yer verilmiştir.

Günümüzde İslami Finans gelişmekte olan ayrıca ülkemizde tüm bankacılık sektöründeki payı %10 u bulan dünyadaki finans sektöründeki payı %5 leri aşan ve önümüzdeki 5 yıl içerisinde ülkemizdeki payı %15 lerin dünyadaki payı % 10 ların üstüne çıkması beklenen bir finansal sistemdir. Bu yapının geleneksel bankacılık ürünlerine alternatif ve İslami prensiplere uygun şekilde ürettiği finansal araçlar avantajları daha yüksek ve milli ekonomiye katkısı daha rasyoneldir.

Katılım bankacılığının giderek gelişiyor olması reel ekonomiyi fonlama sistemi üzerine inşa edilmiş ve piyasada daha gerçekçi, piyasaya etki eden bir fonlama yapısının oluşturulma ihtiyacının karşılanması konusunda küresel finans yapıları içerisinde yerini alarak hatta ve hatta büyüyerek gelişmekte olduğunu görebiliriz.

Birleşmiş milletler verilerine göre dünya üzerinde 208 resmi ülke yer almaktadır yine birleşmiş milletler verilerine göre 208 ülkenin 50'si Müslümanların çoğunlukta olduğu ve toplam olarak 1.570.000.000 kişinin İslam dinine mensup olduğu kayıtlara geçmiştir. Bu devasa bir yapının finansal düzenini düşünürsek dolaşımdaki likitidenin hacminin ve bu hacmin oluşturduğu fonlama riski'nin Katılım Bankacılığının giderek büyümesinin arkasında etkin rolü olan bu potansiyel yapının olduğunu kabaca söylemek yanlış olmaz. Katılım Bankacılığı sadece Müslüman toplumlarda değil İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde de gelişmiş şekilde çok eskilerden bu zamana kadar uygulanmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta katılım bankacılığının geleneksel finansal yapıya göre piyasaya bakış açisi farklılıkları, risk algısı ve fon yönetimidir. Üzerinde durulan bu bakış açıları ise ülke ekonomisinde yarattığı pozitif katma değerlerin nedenleridir. Bu sebeple Katılım Bankacılığı her geçen gün gelişerek piyasada güçlü finansal düzenin oluşturulmasında aktör olma yolunda ilerlemektedir. Katılım Bankalarını aktif büyüklük olarak artık ülkemizin en büyük ilk on bankası arasında görebiliyoruz.

Türkiye'de ekonomik büyüme için bankacılık sektörünün varlığı, gelişimi ve kârlılığı son derece önemlidir. Bankacılık sektörünün bir unsuru olan katılım bankacılığının gelişiminin sağlam bir zeminde sürdürülmesi ve katılım bankacılığına ilişkin riskliliğin denetim altında tutulması gerekmektedir.

Katılım bankalarının gelişiminin önündeki engeller arasında öncelikli olarak Türkiye'de faizsiz finans sektörüne ilişkin ayrı bir mevzuat altyapısının olmaması gelmektedir. Katılım

bankaları geleneksel finans sektörü için hazırlanmış ve uygulanmakta olan mevzuata dâhil edilmiş olup ilgili mevzuat hükümlerine uyum sağlamak konusunda zorlanmaktadır.

Türkiye’de katılım bankacılığı ve faizsiz finans sektörünün para ve sermaye piyasalarındaki yerinin ve söz konusu piyasaları daha etkin kullanabilmesinin önündeki engellerin tespit edilmesi ve likidite yönetiminin kolaylaştırılmasına yönelik olarak faizsiz finansa ait ayrı bir kapsayıcı mevzuat altyapısının oluşturulması sektörün gelişimi ve sektöre ilişkin riskliliğin azaltılması için elzem görülmektedir. Ayrı bir mevzuat oluşturulması faizsiz finans kuruluşlarının finansal faaliyetlerinde ve kurumsal gelişimlerinde faizsiz finans ilke ve esaslarına uygun olarak hareket etmelerini kolaylaştırarak sektörün potansiyel büyümesini gerçekleştirmesine destek olacaktır.

Katılım Bankaları Denetleme ve Düzenleme Kurumu kurulması ayrıca tek bir noktadan merkezi olan ayrıca yaptırım gücü olan danışma kurulu oluşturulması da Ülkemizdeki Katılım Bankacılığı’nın sağlıklı büyüme trendine girmesine katkı sağlayacak bir diğer önemli uygulamalar olacaktır.

Sonuç olarak bu çalışmamızda Katılım Bankacılığındaki risk algısı ve fon yönetimi konusunda açıklamalar ve araştırmalar yapılarak konunun özümsemesine katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmad, K. (2000). Islamic finance and banking: the challenge and prospects, *Review of Islamic Economics*, 9, 57-82.

Ahmad, N., & Haron, S. (2012). Perceptions of Malaysian corporate customers towards Islamic banking products and services. *International Journal of Islamic Financial Services*, 20-25.

Ahmad, W. (2008). *Islamic Banking in the UK: Opportunities and Challenges*. M.Sc.Accounting and Finance Thesis submitted to Kingston Business School, Kingston University, 68.

Akkizidis, I., & Khandelwal, S. K. (2008). *Financial risk management for islamic banking and finance*. (1.baskı,48) Palgrave Macmillan.

Algaoud, L., & Lewis, M. (2001). *Islamic banking*, Edward Elgar, Cheltenham.

Al-Tamimi, H. (2002). Risk management practices: An empirical analysis of the UAE commercial banks. *Finance India*, 16(3), 1045-1057.

Al-Tamimi, H., & Al-Mazrooei M. (2007). Banks’ risk management: a comparison study of UAE national and foreign banks. *The Journal of Risk Finance*.

Archer, S., & Karim, R. A. A. (2007). *Islamic finance: The regulatory challenge*. John Wiley & Son (Asia) Pte Ltd.

Archer, S., & Haron, A, (2007). *Operational risk exposures of Islamic banks*.

Ariff, M. (1988). *Islamic banking in South-East Asia*: Institute of South-Easter Asian

- Artzner, P., Delbaen, F., Eber, J. M., & Heath, D. (1999). Coherent measures of risk. *Mathematical Finance*, 9, 203-228.
- Aktepe, İ. E. (2010). İslâm hukuku çerçevesinde finansman ve bankacılık. *Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları*, 98-99.
- Asika, N. (1999). *Research methodology in the behavioural sciences*, Longman Nigeria, Lagos. 178-180.
- Ayub, M. (2007), *Understanding Islamic finance*, John Wiley and Sons Ltd., The Atrium, Southern Gate, Chichester, 182-185.
- Bala, A. (2004). Comparative analysis between Islamic banking system as an alternative to the western banking system BSc Thesis submitted to the department of Economics, Bayero University, Kano 190.
- Baldoni, R. J. (1998). A best practices approach to risk management. *TMA Journal*, Jan/Feb, 30-34.
- Barton, T. L., Shenkir, W.G., & Walker, P. L. (2002). Making Enterprise Risk Management Pay Off. USA, Prentice Hall PTR, Financial Times, 4.
- BCBS (2006). Core principles methodology, Basel Committee on Banking Supervision, Bank for International Settlements,101.
- Bello, A. (2007). *Interest-free banking? Yes!*. Yaliam Press Ltd.
- Bley, J., & Kuehn, K. (2004). Conventional versus Islamic finance: student knowledge and perception in the United Arab Emirates. *International Journal of Islamic Financial Services*, 5(4), 17-30.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, İSEDES raporuna ilişkin rehber, 2016b:2
- Cavana, R.Y., & Dalahaye, B., Sekaran, U. (2001), *Applied research: Qualitative and quantitative methods*. John Wiley and Sons, 145-147.
- Chapra, M.U. (2000). *The future of economics: an islamic perspective*. The Islamic Foundation, Leicester, 189-191.
- Chong, B.S., & Liu, M.H. (2007). *Islamic banking: Interest-free or interest based*, Nanyang Business School. Singapore and Faculty of Business, Auckland University of Technology, Auckland, 48.
- Cihak, M., & Hesse, H., (2008). *Islamic banks and financial stability: An empirical analysis*. IMF Working Paper, No. 08/06. Washington: International Monetary Fund.59.
- Djojosugito, R., (2008). Mitigating legal risk in Islamic banking operations. *Humanomics*, 24(2), 110-121.
- Drzik, J. (1995). CFO survey: moving towards comprehensive risk Management. *Bank Management*, 71, 40.
- Dusuki, W. A., & Abdullah, I. N. (2006). *The ideal of Islamic banking: chasing a mirage*, paper presented at INCEIF Islamic Banking and Finance Educational Colloquium, Kuala Lumpur, Malaysia.68.
- Echchabi, A., & AbdAziz, H. (2012). Empirical investigation of customers' perception and adoption towards Islamic banking services in Morocco. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 12(6), 849-858.

- Erol, C., & El-Bdour, R. (1989). Attitude, behaviour and patronage factors of bank customers towards Islamic banks. *International Journal of Bank Marketing*, 7(6), 31-37.
- Eze, U.C., & Santhapparaj, A.J., Arumugam, K. (2011). Customers perception on Islamic retail banking: a comparative analysis between the urban and rural regions of Malaysia. *International Journal of Business and Management*, 6(1), 187-198.
- Fiennes, T. (2007). Supervisory implications of Islamic banking: a supervisor's perspective. Simon Archer & R. A. A. Karim (Eds), *Islamic finance: The regulatory challenge*. Chichester: John Wiley & Sons (Asia) Pte Ltd.78.
- Function", in Frenkel, M. Hommel, U. & Rudolf, M. (2005). *Risk management: Challenge and opportunity*." Springer, 88.
- Fuser, K., & Gleiner, W., Meier, G. (1999). Risikomanagement (KonTraG) erfahrungen aus der praxis, *Der Betrieb*, 52(15), 753-758.
- Gooding, A.E. (1975). Quantification of investors' perceptions of common stocks: Risk and return dimensions. *Journal of Finance*, 30, 1301-1316.
- Greuning, H. V., & Iqbal, Z., (2008). *Risk analysis for Islamic banks*. Washington: World Bank, 78.
- Gündoğdu, A. S. (2016). Islamic electronic trading platform on organized exchange. *Borsa Istanbul Review*, 16(4), 249-255.
- Haron, A., & Hin Hock, J.L. (2007). Inherent risk: Credit and market risks.in 98.
- Haron, S., Ahmad, N. & Planisek, S.L. (1994). Bank patronage factors of Muslim and non-Muslim customers. *International Journal of Bank Marketing*, 12(1), 32-40.
- Hassan, M. K., & Ahmed, M. (2005). Islamic banking versus conventional banking: a questionnaire survey of their apparent similarities and differences.
- Hidayat, S. E., & Al-Bawardi, N. K. (2012). Non-Muslims perceptions toward Islamic banking services in Saudi Arabia. *Journal of US-China Public Administration*, 9(6), 654-670.
- Honohan, P. (2001). *Islamic financial intermediation: Economic and prudential considerations: development* 68.
- Humayon A. D., & Presley J. R. (2000). Lack of profit and loss sharing in islamic banking: management and control imbalances. *International Journal of Islamic Finance* 2(2), 3-18.
- IFSB, (2005). Guiding principles of risk management for institutions (Other than Insurance Institutions) offering only Islamic financial services. *Islamic Financial Services Board*, 12-15.
- Iqbal, Z., & Mirakhor, A. (2007). *An introduction to Islamic Finance: Theory and practice*. John Wiley & Son (Asia) Pte Ltd. 20-21.
- Iqbal, Z., & Askari, H., Mirakhor, A. (2009). *Globalizationand Islamic finance: Convergence, prospects and challenges*. John Wiley and Sons. 68-70.
- Islam, M. N. (2012). Customers' attitudes toward Islamic banking. in the case of Bangladesh, available at: http://ssrn.com/abstract_2141600 or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2141600>
- Islamic Financial Services Board (2005). *Capital adequacy standard for institutions (Other than Insurance Institutions) offering only Islamic financial services*. 70-72.
- Islamic Financial Services Board (2007). *Disclosures to promote transparency and market discipline for Institutions offering only Islamic financial services (Excluding Islamic insurance (takaful) institutions and Islamic mutual funds)*. <http://www.ifsb.org>

- Hishamuddin Ismail. (2002). The deferred contracts of exchange: Al-quran in contrast with the Islamic Economist's Theory on banking and finance, Islamic Institute of Malaysia, Kuala Lumpur, 82-85.
- Hishamuddin Ismail., & Fateh, M., Panni, A.K. (2008). Consumer perceptions on the consumerism issues and its influence on their purchasing behaviour: a view from Malaysian food industry. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 11(1), 43-64.
- Izhar, H. (2010). Identifying operational risk exposures in Islamic banking. *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, 3(2), 17-53.
- Jackson-Moore, E. (2007). Measuring operational risk in the regulatory challenge 198-200.
- Karim, R. A. A. (2007). *Islamic finance: The regulatory challenge*. John Wiley & Son (Asia) Pte Ltd. 202.
- Khan, A. (2004). Is Islamic banking truly Islamic or is it just cosmetically enhanced conventional banking. *Islamica Magazine*, Summer/Fall, 205.
- Khan, M. M., & Bhatti, M.I. (2008). Development in Islamic banking: a financial risk allocation approach. *The Journal of Risk Finance*, 9(1), 40-51.
- Kotler, P., & Armstrong, G. (2001). *Principles of marketing (9. Bs.)*, Prentice Hall Publication, 135-138.
- KPMG (2006). Making the transition from niche to mainstream: Islamic banking and finance snapshot of the industry and its challenges today, www.us.kpmg.com/microsite/FSLibraryDotCom/docs/Islamic%20Banking%20and%20Finance
- Kumar, S. (2008). Islamic banks: Operational risk dimension. http://www.irisunified.com/index.php/ger/publications/articles/operational_risk_in_islamic_banking
- Lewis, M. K., & Algaud, L. M. (2001). *Islamic banking*. Cheltenham: Edward Elgar, 190.
- Luce, R. D. (1980). Several possible measures of risk. *Theory and Decision*, 12, 217-228.
- MacGregor, D. G., Slovic, P., Dreman, D., & Berry, M. (2000). Imagery, affect, and financial judgment. *Journal of Psychology and Financial Markets*, 1, 104-110.
- Malhotra, N. K., Francis, M., James, A., Shainesh, G., & Lan, W. (2005). Dimensions of service quality in developed and developing countries: Multi-country cross-cultural comparisons. *International Journal of Marketing Review*, 22(3), 256-278.
- McGee, B. (2008). *Islamic investment funds: an analysis of risks and returns of business*. Florida International University, Casley, 110-115.
- Metawa, S.A., & Almossawi, M. (1998). Banking behaviour of Islamic banking customers: perspectives and implications. *International Journal of Bank Marketing*, 84.
- Muljawan, D. (2005). A design for Islamic banking rating system: an Integrated approach. Paper presented at the 6th International Conference at Islamic Economics, 78.
- Naser, K., Jamal, A., & Al-Khatib, L. (1999). Islamic banking: a study of customer satisfaction and preferences in Jordan. *International Journal of Bank Marketing*, 85.
- Noraini, M.A. (2005). Enhancing transparency and risk reporting in Islamic banks. [Yayınlanmamış doktora tezi] University of Surrey, School of Management, 97.

- Okumus, H. (2005). Interest-free banking in Turkey: a study of customer satisfaction and bank selection criteria. *Journal of Economic Cooperation*, 26(4), 51-86.
- Olsen, R.A. (1997). Investment risk: The experts' perspective. *Financial Analysts Journal*, March/April, 62-66.
- Owen, L., & Othman, A. Q. (2001). Conventional versus Islamic finance: student knowledge and perception in the United Arab Emirates. *International Journal of Bank Islamic Financial Services*, 5(4).
- Penamuhammet G. (2011). The global financial crisis: Can Islamic finances be a solution? ISLC Pre-Sessional Program, University of Reading. Unpublished paper, 100-102.
- Ramdhony, D. (2013). Islamic banking awareness attitudes and bank selection criteria. *International Journal of Humanities and Applied Sciences (IJHAS)*.
- Rammal, H. G., & Zurbruegg, R. (2007). Awareness of Islamic banking products among muslims: the case of Australia. *Journal of Financial Services Marketing* 12(1), 65-74.
- Rashid, M. Hassan, M. K. & Ahmad, A. U. F. (2012). Quality perception of the customers towards domestic Islamic banks in Bangladesh. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 5(1), 109-131.
- Rogers, E.M. (2003). *Diffusion of innovations (5. Bs)*, New York: The Free Press, NY.
- Satkunsegaran, E. B. (2003). Corporate governance and the protection of customers of Islamic banks. paper presented at International Islamic Banking Conference 2003, Prato, Italy, 115.
- Sekaran, U. (2003), *Research methods for business*, John Wiley & Sons, New York.
- Sharpe, W. F. (1975). Adjusting for risk in portfolio performance measurement. *Journal of Portfolio Management*, 1, 29-34.
- Siddiqi, N. (2008). Current financial crisis and Islamic economics. lecture paper in the long distance IDB courses in Islamic Banking and Finance, 101-105.
- Slovic, P. (1972). Psychological study of human judgment: Implications for investment decision making. *Journal of Finance*, 27, 779-799.
- Slovic, P. (1987). Perception of risk. *Science*, 236, 280-285.
- Standard & Poor's, (2008). Islamic finance outlook 2008. <http://www.scribd.com/doc/2901342/Islamic-Finance-Outlook-2008>
- Sundararajan, V., & Errico, L., (2002). Islamic financial institutions and products in the global financial system: Key issues in risk management and challenges ahead. Working Paper, No. 02/192. Washington: International Monetary Fund.
- Sundararajan, V. (2005). Risk measurement and disclosure in Islamic finance and the implications of profit sharing investment accounts. 132-135.
- Szegö, G. (2002). Measures of risk. *Journal of Banking and Finance*, 26, 1253-1272.
- Tunç, H. (2010). Katılım bankacılığı, felsefesi, teorisi ve Türkiye uygulaması. Nesil Yayınları, 38.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği (2013). Sorularla katılım bankacılığı, 72-73.
- Venardos, A. M. (2006). *Islamic banking and finance in South-East Asia: it's development and future*. World Scientific Publishing Co Pte Ltd. Paperback 256 pages,

Visser, H. (2009). *Islamic finance: Principles and practice* Cheltenham Edward Elgar Publishing Limited.168-170.

Yusof, M. (1999). *Islamic banking: adoption of a service innovation*, Unpublished MSC, NTU Singapore, 78-79.

Zaman, M. R., & Movassaghi, H. (2001). *Islamic banking: A performance analysis*. *Journal of Global Business*, 12, 118-120.

Zhu, H. (2001). *Bank runs, welfare and policy implications*, Bank for International Settlement Working Paper No. 107, Basel, 108.

Zubair, A., & Alaro, A. A. (2008). *Legal and operational frameworks of Islamic windows in conventional financial institutions: Nigeria as a case study*. Paper read at the 1st University of Ilorin International Conference on Islamic Bank and Finance, 102-110.

Uluslararası Güvenliğe Giriş

Ayça EMİNOĞLU ve Murat ÜLGÜL (Editörler)

Ankara, Nobel Yayınları, 2021, 486 sayfa

Introduction to International Security

Anıl Çağlar ERKAN ^{1*}

Geliş Tarihi/Received: 02.09.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 14.09.2021

Kitap İncelemesi/ Book Review

Uluslararası ilişkiler disiplini Türkiye’de gelişim sürecindeki en popüler alanların başında gelmektedir. Her geçen gün gelişen literatürü bunun göstergelerindedir. Şubat 2021 tarihinde Nobel Yayın Grubu tarafından okurların beğenisine sunulan editörlüklerini değerli bilim insanları Ayça Eminoğlu ve Murat Ülgül’ün üstlendiği “Uluslararası Güvenliğe Giriş” kitabı uluslararası ilişkilerin gelişen literatürüne en değerli katkıyı yapan eserlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoğun bir süreç sonrasında okuyucuların beğenisine sunulduğu ilk bakışta göze çarpan eser, on altı değerli bilim insanının kaleminden on dört ayrı bölümden oluşmaktadır. Bununla birlikte eserin Prof. Dr. Sinem Akgül Açıkmeşe’nin önsözüyle basıldığını da belirtmek de fayda görülmektedir. İçerik bağlamında ele alındığında, ilk bölümü Çiğdem Üstün ve Bezen Balamir Coşkun’un “Uluslararası Güvenlik: Kavramlar ve Teorik Yaklaşımlar” başlıklı çalışmalarını teşkil etmektedir. Bu bölümde Üstün ve Coşkun, ilk olarak uluslararası sistemde güvenlik anlayışımızın değişkenliğine yani dinamik niteliğine vurgu yapmaktadırlar. Bu bağlamda teorilerin gelişimini, ihtiyaçların karşılanmasıyla ilişkilendirirken kavramsal olarak gelişimin varlığını ifade etmektedirler. Amaç bakımından ele alındığında bölümde, değişen uluslararası güvenlik anlayışı ele alınırken, bölgesel düzlemde global düzleme güvenlik nosyonunun algılardaki karşılığı ve bununla ilişkili konuları ele alırken tercih

¹ Öğr. Gör., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Tefenni Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Orcid No: 0000-0001-9693-6556

* Sorumlu yazar/Corresponding author

E-mail/e-ileti: acerkan@mehmetakif.edu.tr

ettiğimiz teorik çerçevenin özetini sunulması hedeflenmektedir. Dolayısıyla bu bölümde öncelikle güvenlik, kavramsal olarak ele alınmış ve bunun uluslararası güvenlikle bağlantısı kurularak anlaşılabilir gün yüzüne çıkarılmıştır. Fakat bu süreçte konseptin daha öncede vurgulanan dinamizmi görmezden gelinmemiştir. Daha açık bir deyişle Üstün ve Coşkun çalışmalarında uluslararası güvenlik kavramının zaman içerisinde gösterdiği değişimle birlikte bölgesel ve uluslararası güvenlik arasındaki ilişkiyi de ele almaktadırlar. Bunun sonrasında yazarlar, uluslararası güvenlik konusunu analiz eden gerçekçi, liberal ve sosyal inşacı gibi uluslararası ilişkiler disiplininin temelinde kendine yer edinen ana akım teoriler ile güvenikleştirme ve eleştirel teorilerin güvenlik kavramına yaklaşımlarını özetlemektedirler.

Çalışmanın ikinci bölümünde güvenlik çalışmalarının en önemli saçı ayaklarından birisini oluşturan ekonomik güvenlik konusu, Selim Kurt tarafından “Ekonomik Güvenlik: Kavramsal ve Teorik Bir Analiz” başlığı altında ele alınmaktadır. Çalışmasında Kurt öncelikle uluslararası ilişkiler alanında güvenliğin klasik gündeminin odaklandığı konulara vurgu yapmakta ve bu konuların dahil özlere yaşanan değişimler ve politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel faktörlerden kaynaklanan başka tehditlerin de güvenliğin gündemine dahil edilmesi zorunluluğunu doğurduğunu ifade etmektedir. Soğuk Savaş döneminin geride kalması ise söz konusu değişimle ilişkili olarak dönüm noktası niteliğindedir. Çünkü Kurt’a göre, “Soğuk Savaş’ın sona ermesi, devletlerin askeri meselelerden çok ekonomiye daha önem vermesini de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bu alandan kaynaklanan tehditleri daha da ciddiyetle ele almalarına sebebiyet vermiştir. Bu ise, ekonomik güvenlik meselelerine yönelik ilgiyi arttırarak, güvenlik alanında askeri faktörlerin yanı sıra ekonomik faktörlerin de belirginleşmeye başlamasına yol açmıştır” (Kurt, 2021: 39-40). Bu bağlamda Selim Kurt, küresel yapının temel aktörleri olarak devletlerin kabulü ve uluslararası ilişkilerin devletler arasındaki ilişkilere odaklanması dolayısıyla bu çalışmasında ekonomik güvenlik kavramını makro bir bakış açısıyla küresel seviyede incelemektedir. Bununla birlikte teorik açıdan ekonomik güvenlik kavramı ele alınmış ve çalışmada üç temel ekonomi-politik teori olan merkantilizm, liberalizm ve yapısalcılık çerçevesinde konseptten ne anlaşılması gerektiği açık olarak ortaya konmuştur. Ayrıca çalışmada ekonomik güvenlik kavramının ne şekilde evrildiğinin ele alınması dikkat çekicidir.

“Uluslararası Güvenliğe Giriş” kitabının üçüncü bölümünde son dönemde teknoloji ve enformasyon alanlarındaki “devrim” olarak nitelendirebileceğimiz gelişmelerle ilişkili olarak nispeten “yeni” olarak nitelendirebileceğimiz tehdit konularından birisi ele alınmaktadır. Bu bağlamda Salih Bıçakçı’nın “Siber Güvenlik ve Savunma” başlıklı çalışmasının söz konusu

yeni tehditlere ilişkin meseleleri en azından tanıma ve anlamlandırma bakımından yol gösterici olacağını ifade etmek mümkündür. Bununla ilişkili olarak Bıçakçı'nın öncelikle Bacon'dan alıntı yaparak bilgi ve güç arasındaki ilişkiye vurgu yapması ve Foucault tarafından söz konusu bağlantının tekrar altının çizildiğini ifade etmesi, çalışmanın önemi açısından iyi bir çerçeve sunmaktadır. Bununla birlikte çalışmada nispeten yeni olarak nitelendirilebileceğimiz kavramlara yer verilmekte ve siber ortamın tarihsel gelişim süreci kısaca özetlenmektedir. Hemen hemen her bireyin hayatında kilit önemdeki siber alan ve ilişkili olguların, terimsel karşılıkları ve kavramların açıklanmasının literatür ölçeğinde akademik zemine dayandırılması ise çalışmanın nitelik ve niteliğine pozitif yönlü katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda dijital verilerin karşı kaşıya olduğu güvenlik tehditleri daha anlaşılır bir hale gelmiştir.

Çalışmada ses getireceği düşünülen en özgün bölümlerin başında şüphesiz Prof. Dr. Gökhan KOÇER tarafından kaleme alınan “Pandemiler ve Küresel Güvenlik Ezeli ve Ebedi Tehdit: Dördüncü Atlı” başlıklı çalışması yer almaktadır. Koçer'in çalışması daha “Giriş: Kadim Tehdit” başlığından itibaren okuyucuya etkili ve akıcı bir şekilde “karmaşık ve muğlak” bir güvenlik meselesini anlaşılır hale getirmektedir. Bu bağlamda Koçer'in ifadelerinin bir bakıma anlaşılması zor ve karmaşık bir dili, adeta açık ve anlaşılır bir hale getiren niteliği olduğu iddia edilebilir. Öyle ki çalışmanın daha ilk satırlarındaki Vahiy kitabına yapılan “Mahşerin Dört Atlısı” alıntısı cidden çarpıcıdır. Bununla birlikte kitaptaki “dördüncü atlının” özellikle 2020 itibarıyla insanlığın karşısında tekrar çıkan ve göz ardı edilmemesi gerekliliğini acı bir şekilde bizlere gösteren Covid-19 salgınıyla ilişkilendirilmesi çalışmadaki en önemli tespitlerdendir. Dolayısıyla Koçer çalışmasında, bu ve benzeri hastalıkların en kadim tehdit unsuru olduğunu ve tarih boyunca insanlık için en büyük tehdidi oluşturduğunu, yaşanan gerçeklerle sabitlenmiş niteliğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca Koçer, dünya tarihinde yarattıkları etkiye karşın, bulaşıcı ve salgın hastalıklara Uluslararası İlişkiler disiplini ve uluslararası güvenlik alanında yeterince yer verilmediğini ifade etmektedir. Bu noktadan hareketle Koçer'in çalışması, alanda yeterince kendisine yer verilmeyen salgın ve bulaşıcı hastalıklar konusunu uluslararası ilişkiler ve uluslararası güvenlik bağlamında ele alınan bir deneme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası güvenliğin olmazsa olmaz konularından biri haline gelen tehditler arasında gösterilen “Enerji Güvenliği”, Vahit Guntay tarafından kitapta ele alınmaktadır. Guntay'a göre “Bir kavramdan daha çok bir alanın tekrar düşünülmesini sağlayan gelişmeler enerji güvenliği konseptinin ya da başlı başına çalışma aritmetiğinin tarihini yeniden yazdırmaya başlamıştır” (Guntay, 2021: 127). Çalışmanın bu bölümünde değişen dengeler ve enerjiye artan bağımlılığa pek çok politik tartışmanın da merkezinde yer almaya başlayan bir faktör olarak yer

verilmektedir. Dolayısıyla enerji güvenliği kavramı artık esneklikle eş anlamlı hale gelmektedir ve sorunlara hızlı bir şekilde reaksiyon gösterebilmek için, iç ve dış politikada stratejiler inşa edebilmek hemen hemen her devletin güvenlik ajandasında yer alan bir enerji sorunsalını da beraberinde getirmektedir. Bu ise böyle bir sorunsal karşısında hızlı kararların alınması için çok yönlü bir analiz ihtiyacını ve zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Tüm bunlar ışığında Guntay çalışması dahilinde, artan önemi ve mücadele alanı olması itibariyle enerji güvenliği konseptini kavramsal olarak incelemektedir. Çalışmada enerji güvenliğinin uluslararası güvenlik içerisindeki konumuna yoğunlaşılması çalışmaya son derece özgün bir değer kazandırmaktadır. Ayrıca çalışmada enerji güvenliği konseptinin teori ve pratikte açıklayıcı bir şekilde karşılaştırmalı olarak tartışılması literatüre önemli bir katkı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın altıncı bölümünde literatürde çok sayıda çalışmaya konu olsa da içerik bağlamında halen daha muğlak yönlerinin varlığı tartışmasız güvenliğin insani yönü ele alınmaktadır. Bu minvalde Kristin Vandenberg'in "İnsani Güvenlik" başlıklı çalışmasına Murat Ülgül tarafından dilimize çevrilerek kitap içeriğinde ayrı bir bölüm olarak yer verilmektedir. Çalışmanın giriş bölümünde öncelikle 1991 yılı sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu göreceli istikrarlı bir dünya düzeninin yok olduğu ve yıkılanlar arasında politik düzeyde dünyanın işleyişine dair anlayışımızın da yer aldığı ifade edilmektedir. Politik düzeydeki bu yıkım ise Vandenberg'e göre "kaos" olarak nitelendirilmektedir. Öyle ki Vandenberg'in "Ortaya çıkan uluslararası kaos akademisyenleri, araştırmacıları ve siyaset-yapıcılarını geliştiren dünya düzenini anlamak ve açıklamak için yeni konseptler aramaya itmiştir" şeklindeki ifadeleri bunun göstergelerindedir (Vandenberg, 2021: 161). Bu bağlamda insani güvenlik kavramı merkeze alınmaya başlayan bir süreç içerisine girmiştir. Hatta insani güvenlik kavramının "bir tür moda sözcük" haline gelmeye başladığı bile ifade edilmektedir. Tüm bunlar ışığında çalışmanın bu bölümünde insani güvenlik kavramına yönelik yeni teorik yaklaşımları incelemenin yanında kavramın kendisinin de derinden bir analizi yapılmaktadır. Bu doğrultuda insani güvenlik kavramının tarihi ve anlamı doğrultusunda yapılan analiz önemli bir başlangıç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda çalışmada 1994 yılından bu yana konseptin kullanımı ve süreç ele alınmaktadır. Devamında ise insani güvenliğin karşılaştığı değerlendirmeler ve muhalif olarak da nitelendirebileceğimiz eleştiri ve kritikler incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise akademik ve politik seviyede insani güvenlik kavramının geleceğine yönelik bakışla konseptin yol haritası belirlenmiştir.

Uluslararası Güvenliğe Giriş kitabının yedinci bölümünde etnik çatışma konusu editörlerden birisi olan Murat Ülgül tarafından ele alınmaktadır. Çalışmanın bu bölümünün

başlığı ise “Etnik Çatışma” olarak karşımıza çıkmaktadır. Etnik çalışma literatürünün önemli isimlerinin ifadelerine yer veren Ülgül’ün bu kapsamda Stuart J. Kaufman’ın “Modern Nefretler1 başlıklı çalışmasına yapmış olduğu atıflar özellikle dikkat çekmektedir. Öyle ki Ülgül çalışmasının giriş kısmında Kaufman’ın söz konusu eseriyle ilişkili olarak “milliyetçiliğin yedi kuralı” adıyla etnik politika ile ilgilenenler için bir “başlangıç rehberi” sunarak başladığının altını çizmektedir (Ülgül, 2021: 197). Bu doğrultuda Ülgül çalışmasına Kaufman’ın “ironi” içeren rehberiyle başlamasının okuyucuda çalışmanın içeriğinin daha anlaşılır olacağı öngörüsünü uyandırdığını ifade etmek mümkündür. Ülgül’ün çalışmasının bu bölümünde etnik çatışma ile ilgili literatürü üç aşamada ele alarak incelediği görülmektedir. Bu bağlamda ilk olarak etnik çatışmanın kavramsallaştırılmasıyla ilgili karşılaşılan sorunsal incelenmekle birlikte, ayrıca etnik kimliğin orijini ile ilgili olarak farklı perspektifler ele alınmaktadır. Çalışmanın ikinci kısmında ise etnik çatışmaların altında yatan dinamiğine ilişkin soru işaretlerine açıklık getirilmektedir. Ayrıca konu ile ilişkili soruları yanıtlayan teorilerin sınıflandırıldığına tanıklık edilmektedir. Dolayısıyla çalışmanın özgün değeriyle birlikte literatüre yapmış olduğu katkı bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın son kısmında çözüme yönelik perspektiflere yer verilmektedir. Daha açık bir deyişle çalışmanın üçüncü ve son kısmında etnik çatışmaların nasıl çözüleceğine yönelik farklı teorik yaklaşımlar incelenmektedir.

Eminoğlu ve Ülgül’ün editörlüklerini üstlendikleri kitabın sekizinci bölümünde canlı yaşamının sürdürülebilirliğinin olmazsa olmazı çevreye ilişkin tehditler ele alınmaktadır. Bir bakıma yaşam sahamızı ciddi tehdit eden bu meseleler, Ceren Uysal Oğuz ve Senem Atvur tarafından “Çevresel Güvenlik” başlığı altında ele alınmaktadır. Uysal Oğuz ve Atvur çalışmalarında çevre konusunun uluslararası politikanın gündemine girmesine neden olmuş olan gelişmelere değinerek analizlerine ilişkin tarihsel süreci kısaca özetlemişlerdir. Bu bağlamda 1972 yılında Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında düzenlenen ve Stockholm Konferansı olarak bilinen “İnsan Çevresi Konferansı” bu yönde atılan ilk adım olarak ifade edilmektedir. Ayrıca yazarlar, ekosistemlerin karmaşık karşılıklı bağımlılığı ile sınır aşan etkiler doğuran ekolojik sorunlar, Soğuk Savaş’ın son yıllarından itibaren Uluslararası İlişkiler disiplini içinde farklı bağlamlarda çalışılmaya başlandığını dile getirmektedirler. Ancak Uysal Oğuz ve Atvur’un söz konusu çalışılmaya başlananlar arasında güvenlik-çevre ilişkisine ayrı bir önem atfettiklerine tanıklık edilmektedir. Tüm bunlar ışığında çalışmanın bu bölümünde yazarlar, güvenlik çalışmalarının içinde çevre başlığının neden yer bulmaya başladığı, çevresel güvenliğin ne olduğu, ekolojik sorunlar ve güvenlik ilişkisine alternatif bakış açılarının neden

ortaya çıktığı ve çevresel güvenliğin diğere güvenlik sorunlarıyla nasıl keştiğini ele almaktadırlar.

Uluslararası İlişkiler disiplini ve literatüre önemli katkı sağlaması kaçınılmaz olan kitabın dokuzuncu bölümünde nükleer güvenlik meselesi Murat Ülgül tarafından ele alınmaktadır. Çalışmada Ülgül'ün nükleer güvenlik meselesini farklı bakış açısıyla, yani etnik çatışma ve uluslararası güvenliği tehdit ettiği konusunda özellikle batı literatürünün ortak paydada olduğu "cihatçı" oluşumları da içerisine alan terör gruplarını da dahil ederek ele alınması, konunun devletler arası olmanın ötesine taşınması açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda öncelikle nükleer silahlar ve güvenlik ikilemi etkileriyle birlikte ele alınmaktadır. Uluslararası toplumun oynamış olduğu role de bu kapsamda yer verilmekte ve nükleer silahların yıkıcı etkisiyle birlikte çekiciliği incelenmektedir. Temel olarak bakıldığında bu bölümde neden devletlerin nükleer silaha sahip olmak istediği, nükleer silahlanmaya karşı ne gibi politikalar takip edebileceği ve Soğuk Savaş sonrası dönemde "ikinci nükleer çağ" olarak nitelendirilen bir zamanda önemi artan nükleer terörizm tehlikesi analiz edilmektedir.

Uluslararası Güvenliğe Giriş kitabının onuncu bölümünün başlığı "Uzay Güvenliği" olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu başlık altında çok nadir olarak karşılaştığımız çalışma sahalarından uzay güvenliği konsepti Mehmet Emin Erendor tarafından ele alınmaktadır. Gelişen teknolojiyle birlikte yeniden gündeme gelmiş olan uzay merkezli ya da tabanlı çalışma alanına yer verilmesini başta ilgili bölüm olmak üzere bu kitabın akademik literatüre önemli bir katkısı olarak nitelendirmek mümkündür. Literatür açısından olumlu katkıları tartışmasız olan bu bölümde temel olarak uzay güvenliği detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu çerçevede uzay konseptinin epistemolojik yapısı analiz edilerek uzayın kapsamı, kavramsal karşılığı ve ilişkili yapılan çalışmalara yer verilmektedir. Ancak uzay güvenliğine yönelik faaliyetlerin detaylandırıldığına ve bu kapsamdaki silahsızlandırılma konusuna ayrıntılı bir şekilde odaklanıldığına altını çizmek gerekmektedir. Çalışmada ayrıca uzay güvenliğine yönelik uluslararası sistemde oluşturulma çabası içerisinde olan anlaşmalar, sözleşmeler ve teşebbüslere yer verilerek, sistemin temel aktörleri devletlerin uzayın hukuki statüsüne ilişkin perspektifleri irdelenmektedir.

Eminoğlu ve Kalyoncu'nun "Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi" başlıklı çalışmaları kitabın on birinci bölümünü teşkil etmektedir. Eminoğlu ve Kalyoncu çalışmalarında öncelikle Kopenhag Okulu'yla ilişkili tarihsel sürece değinerek, çalışmanın kavramsal çerçevesini çizmektedirler. Bununla ilişkili olarak yazarlar 1985'ten itibaren okulun, Avrupa'nın güvenliği üzerine yoğunlaştığını, askeri olmayan ve tehdit unsuru olarak

değerlendirilmeyen konular üzerinden güvenlik incelemeleri yaptığına vurgu yapmaktadırlar. Dolayısıyla Kopenhag okulu güvenliğin dar çerçevesini temsil eden askeri tehditlerin yanında, daha evvel risk teşkil etmeyen ve geniş çerçeve olarak ifade edilen sağlık, ekonomi, siyasi ve sosyal meseleler, terör ve göç gibi konuları da çalışmalarının odağına yerleştirmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Kopenhag ekolünün ele alınması ise literatüre katkısı ise güvenlik çalışmalarına farklı bir yaklaşım getirmesi olarak bu bölümde ifade edilmektedir. Eminoğlu ve Kalyoncu'ya göre ekolün literatüre yapmış olduğu en önemli katkı ise güvenlik yaklaşımını yansıtan politikası güvenikleştirme kuramıdır. Güvenikleştirme kuramına çalışmanın odağında yer verilmesi bunun göstergelerindedir. Bu bağlamda Eminoğlu ve Kalyoncu ilk aşamada güvenlik konseptine kavramsal çerçevede değinmişler ve farklı perspektiflerden konuyu irdelemişlerdir. Bu aşamada tarihsel sürecin ele alınması konsept ile ilişkili gelişmeleri daha anlaşılır bir temele dayandırılmasına olumlu katkı yapmaktadır. Sonraki aşamada Kopenhag Okulu'nun uluslararası toplum merkezli görüşünü yansıtan realist eleştirilerine yer verilmiş ve ekolün başta Buzan gibi düşünürlerce güvenlik kavramını çeşitli parçalara ayırarak sektörel temelde incelenmesi gerektiğinin savunulması ile ilişkili savlara yer verilmiştir. Çalışmanın sonraki bölümünün kavramsal çerçeveye birlikte teorik yaklaşımları pratikte güncel gelişmelerle harmanlaması ve politik refleks alt başlığı örneğindeki gibi aktörün tehdidi nasıl bertaraf edeceğine ilişkin sorunsala uzanan güvenlik kavramının saç ayaklarına yer verilmektedir.

Uluslararası Güvenliğe Giriş kitabının on ikinci bölümünde Bülent Şener'in "Dış Politikada Kriz Yönetimi ve Bir Kriz Yönetimi Stratejisi Olarak Zorlayıcı Diplomasi" başlıklı çalışmasına yer verilmektedir. Çalışmanın bu bölümü öncelikle uluslararası ilişkiler disiplini ve politikanın hemen hemen her aşamasında karşılaşılan ve literatürün ağırlıklı uğraşısı haline gelen uluslararası politika disiplininin bir alt dalı haline gelecek kadar önemli bir alana ilişkin Dış Politika Analizine odaklanması bağlamında akademik değeri olduğunu ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla kitabın bu bölümü son derece değerli bir konuyu ele alması nedeniyle literatüre önemli katkı yapacak potansiyeldedir. Bununla birlikte dış politika analizinin kriz kavramı ve yönetim süreçleriyle ilişkili olarak ele alınması bu bölümün yapmış olduğu katkılar kapsamında değerlendirilebilmektedir. Çalışma kapsamında, kavramsal çerçevenin giriş başlığında açık ve anlaşılır bir şekilde ele alınmaktadır. Daha sonraki başlık altında söz konusu kavramsal çerçeveye ilişkin ele alınan konu kapsamında dış politikada karar alma süreci ve karar alma modellerine değinilmiştir. Kriz olgusu ve kavramının etimolojik ve semantik açıdan ele alınması ise kavramsal çerçevenin bir diğer boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavramsal çerçevenin çizilmesiyle birlikte çalışmada dış politika analizi, kriz

süreci, evre ve stratejileriyle birlikte ayrıntılı olarak analiz edilerek zorlayıcı diplomasiyle ilişkilendirilmiş ve irdelenmiştir.

Uluslararası güvenlik konseptiyle ilişkili olarak karşımıza çıkan en güncel tarihli yayınlardan birisi olan Uluslararası Güvenliğe Giriş kitabının on üçüncü bölümünde Sanem Özer'in "Göç ve Uluslararası Güvenlik" başlıklı çalışmasına yer verilmektedir. Sanem Özer bu çalışmada göç ve güvenliği genişleyen ve iç içe geçen boyutlarıyla incelemektedir. Özer'e göre "Nasıl ki göç kaynakları, dinamikleri ve sonuçları iler küresel bir olgudur, ulusal güvenlik de küresel bir hal almıştır" (Özer, 2021: 416). Bu bağlamda uluslararası ya da başka bir deyişle küresel güvenliğin, hiçbir ulusal güvenlik aygıtı küreselleşmenin devlete yönelttiği talepleri tek başına yönetemeyeceği için devletlerin iş birliği yapmak zorunluluğu duyması göze alındığında, bu durum küresel bağlantı ve karşılıklı bağımlılık gibi faktörleri karşımıza çıkarmaktadır. Bununla bağlantılı olarak çalışmasında Özer, küresel bağlantı ve karşılıklı bağımlılığın devletlerin daha fazla iş birliği yapmasını ve birlikte çalışmasını gerekli kıldığını ifade etmektedir. Konu ile ilişkili olarak da devletlerin çok yakın zamana kadar göçü sınır yönetimi aracılığıyla denetlenebilir ve ulusal bir mesele olarak gördüklerinin altını çizmektedir. Çalışmanın ana teması ise bu noktada ortaya çıkmaktadır. Öyle ki devletlerin yaklaşımına karşın göçü yönetmenin sanıldığı kadar her daim kolay olmadığı çalışmada özellikle ortaya konmaktadır. Bu durum tamamen göçün dinamikleriyle ilişkilendirilmektedir. Tüm bunlar ışığında çalışmasında Özer, ilk olarak göç ve güvenliği genişleyen ve iç içe geçen kavramlar olarak ele almaktadır. Bunun sonrasında çalışmanın ikinci bölümünde uluslararası ilişkiler teorilerinin özellikle zorunlu göçe yaklaşımlarına yer verilmektedir. Güvenikleştirme ve insani güvenlik gibi temalarla ele alınan göç meselesiyle ilişkili olarak küreselleşme ve artan mobilite birlikte yeni güvenlik tehditleri ele alınmaktadır.

Kitabın son bölümünde Mete Ulaş AKSOY'un "Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları" başlıklı çalışmasına yer verilmektedir. Çalışmada öncelikle eleştirel güvenlik yaklaşımlarının ortaya çıkışı ve gelişimine değinilerek kavramsal çerçevenin zemini oluşturulmuştur. Söz konusu yaklaşımların özgün niteliklerine de bu aşamada değinilmiştir. İçerik bağlamında Aksoy'un çalışmasında eleştirel güvenlik yaklaşımlarının genel bir incelemesi ve değerlendirilmesinin yapıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda Aksoy ilk olarak güvenliğe yönelik eleştirel teorik tutumların orijinine ilişkin düşünsel bağlamın anlaşılabilmesi adına, uluslararası ilişkiler teorisine dair genel bir tablo çizmekte ve bu tabloda güvenliğin ele alınmasının niteliksel olarak ortaya koymaktadır. Daha sonraki bölümde ana akım yaklaşımlara ilişkin eleştirel paradigmanın güvenlik anlayışının meydan okuduğu bağlam

ve koşullara yer verilmiştir. Bu aşamada spesifik olarak iki eleştirel güvenlik okuması üzerinde durulduğu göze çarpmaktadır. Bunlar ise eleştirel güvenlik çalışmaları ve post-yapısalcı yaklaşımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmayı değerli hale getiren dinamik ise sonuç bölümünde eleştirel yaklaşımlar için alternatif bir perspektif gündeme getirmesidir.

Sonuç olarak 2021 yılında Nobel Yayınevi tarafından okuyucuların beğenisine sunulan Uluslararası Güvenliğe Giriş kitabı şüphesiz Eminoğlu ve Ülgül'ün editörlükleri ve katkısı bulunan yazarların çalışmalarıyla bir bütün olarak literatüre ciddi ölçekte olumlu katkı yapacak temel başvuru kaynakları arasında yer alacak potansiyelindedir. Zaman içerisinde bu çalışmanın gerek uluslararası ilişkiler lisans ve lisans üstü gerekse alanla yakından ilgilenenler için temel bir kılavuz ya da başucu kaynak haline dönüşebileceği tartışmasızdır. Uluslararası güvenlikle ilişkili olarak güncel meselelere yer vermesi kitaba ilişkin nitelik ve potansiyelin en önemli nedenlerindedir. Bununla birlikte konuların sadece teorik perspektiften ele alınmaması ve pratik bağlamında son dönemde karşılaşılan güncel hadiselerle harmanlanarak karmaşıklıkların daha anlaşılır hale getirilmesinin de katkısı büyüktür. Dolayısıyla büyük emeklerin bir yansıması olarak karşımıza çıkan bu eserin, uluslararası ilişkiler disiplini literatürünün ağırlığını taşıyacak özgünlük ve dinamizme sahip olduğu iddia edilebilir.

Dergi Yayın İlkeleri / Journal Publication Principles

- Dergiye gönderilen çalışmalar bilimsel ve özgün olmalıdır.
- Kongre, sempozyum vb. bilimsel etkinliklerde sunulmuş ancak yayınlanmamış olan çalışmalar, belirtilmek şartı ile dergide yayınlanabilir.
- Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen çalışmalar daha önce başka bir yerde yayınlanmamış ve yayınlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.
- Makalelerde yazar unvanları, isimleri, kurumları, bölümleri ve e-mail bilgileri çalışmanın en başında ayrı bir sayfada gönderilmeli ve sorumlu yazar belirtilmelidir.
- Makalenin tamamının 10.000 kelimeyi geçmemesine özen gösterilmelidir.
- Dergide yayınlanan makalelerin gönderim ve kabul tarihleri makalelerin ilk sayfasının altında gösterilir.

Yazım Kuralları / Spelling Rules

Tüm makaleler, A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda her kenardan 2,5 cm boşluk bırakılarak, Microsoft Word yazılım programı kullanılarak yazılmalıdır.

Yazı karakteri Times New Roman; çalışmanın adı (Türkçe/İngilizce) 14 punto, diğer bütün bölümleri 12 punto, 1.5 satır aralıklı iki yana yaslanmış olmalıdır. Paragraflarda girinti bölümünde ilk satır seçeneği seçilmeli ve 1,25 cm olmalıdır.

Makalelerde sayfa numarası olmamalıdır.

Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığının, ilk harfleri büyük, koyu ve sayfaya ortalanmış olarak yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce başlıkların 16 kelimeyi aşmamalıdır.

İngilizce çalışmalarda Türkçe; Türkçe çalışmalarda ise, İngilizce özet yer almalıdır. Özet/abstract 250 kelimeyi aşmamalı ve iki yana yaslı olmalıdır. Özet/abstract başlıklarının altında en az 3 en fazla 5 anahtar kelime/keywords bulunmalıdır.

Giriş bölümünden itibaren bütün bölümler numaralandırılmalıdır. Numaralandırma 1., 1.1. 1.2, 1.3., şeklinde olmalı ve girinti bulunmamalıdır.

Tablo ve şekiller gerektiğinde 8 puntoya kadar düşürülerek tek sayfaya ortalayarak sığdırılmalıdır. Tek sayfaya sığmayan tablo ve şekiller ek olarak çalışmanın en sonunda gösterilmelidir. Metin kısmındaki tabloların kaynakları tablo ve şekil altında verilmelidir. Tablo ve Şekillerin numaraları kendi içerisinde sıralanmalı ve başlıklar tablonun üstünde, şeklin altında yer almalıdır. Tablo ve Şekil başlıklarının yalnızca ilk kelimesi büyük harfle başlamalı ve ortalanmalıdır.

Kaynaklar, “KAYNAKÇA” ismi ile sonuç bölümünden sonra ve eklerden önce alfabetik olarak numaralandırılmadan sıralanmalıdır.

Metin içi atıflarda ve kaynakçanın yazımında APA 7 stili kullanılmalıdır.

Referans Örnekleri

- Dergi makalesi

Grady, J. S., Her, M., Moreno, G., Perez, C., & Yelinek, J. (2019). Emotions in storybooks: A comparison of storybooks that represent ethnic and racial groups in the United States. *Psychology of Popular Media Culture*, 8(3), 207- 217. <https://doi.org/10.1037/ppm0000185>

Alıntı gösterim şekilleri

(Grady vd., 2019)

Grady ve diğerleri (2019)

- Gazete Makalesi

Carey, B. (2019, Mart 22). Can we get better at forgetting? *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/03/22/health/memory-forgetting-psychology.html>

Harlan, C. (2013, Nisan 2). North Korea vows to restart shuttered nuclear reactor that can make bomb-grade plutonium. *The Washington Post*, A1, A4.

Stobbe, M. (2020, Ocak 8). Cancer death rate in U.S. sees largest one-year drop ever. *Chicago Tribune*.

Alıntı gösterim şekilleri

(Carey, 2019; Harlan, 2013; Stobbe, 2020)

Carey (2019), Harlan (2013), ve Stobbe (2020)

- Kitap

Jackson, L. M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2. bs.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>

Sapolsky, R. M. (2017). *Behave: The biology of humans at our best and worst*. Penguin Books.

Alıntı gösterim şekilleri

(Jackson, 2019; Sapolsky, 2017)

Jackson (2019) ve Sapolsky (2017)

- Editörlü Kitap

Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. Academic Press.

Torino, G. C., Rivera, D. P., Capodilupo, C. M., Nadal, K. L., & Sue, D. W. (Eds.). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781119466642>

Alıntı gösterim şekilleri

(Kesharwani, 2020; Torino vd., 2019)

Kesharwani (2020) ve Torino ve diğerleri (2019)

- Editörlü Yeniden Basılmış Kitap

Watson, J. B., & Rayner, R. (2013). Conditioned emotional reactions: The case of Little Albert (D. Webb, Ed.). CreateSpace Independent Publishing Platform. <http://a.co/06Se6Na> (Orijinal çalışma 1920 yılında yayınlanmıştır).

Alıntı gösterim şekilleri

(Watson & Rayner, 1920/2013)

Watson ve Rayner (1920/2013)

- Çok Ciltli Çalışmalarda Birkaç Bölüm

Harris, K. R., Graham, S., & Urdan T. (Eds.). (2012). APA educational psychology handbook (Cilt 1–3). American Psychological Association.

Alıntı gösterim şekilleri

(Harris vd., 2012)

Harris ve diğerleri (2012)

- Editörlü kitaplarda bölüm

Aron, L., Botella, M., & Lubart, T. (2019). Culinary arts: Talent and their development. R. F. Subotnik, P. Olszewski-Kubilius, & F. C. Worrell (Eds.), *The psychology of high performance: Developing human potential into domain-specific talent* (ss. 345–359). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000120-016>

Dillard, J. P. (2020). Currents in the study of persuasion. M. B. Oliver, A. A. Raney, & J. Bryant (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research* (4. bs., pp. 115–129). Routledge.

Alıntı gösterim şekilleri

(Aron vd., 2019; Dillard, 2020)

Aron ve diğerleri (2019) ve Dillard (2020)

- Basılı sözlük

American Psychological Association. (2015). Mood induction. *APA dictionary of psychology* (2. bs., s. 667).

Merriam-Webster. (2003). Litmus test. *Merriam-Webster's collegiate dictionary* (11. bs., s. 727).

Alıntı gösterim şekilleri

(American Psychological Association, 2015; Merriam-Webster, 2003)

American Psychological Association (2015) ve Merriam-Webster (2003)

- Devlet kurumu raporları

National Cancer Institute. (2019). Taking time: Support for people with cancer (NIH Yayın No. 18-2059). U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health. <https://www.cancer.gov/publications/patient-education/takingtime.pdf>

Alıntı gösterim şekilleri

(National Cancer Institute, 2019)

National Cancer Institute (2019)

- Yazar Raporları

Baral, P., Larsen, M., & Archer, M. (2019). Does money grow on trees? Restoration financing in Southeast Asia. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/does-money-grow-on-trees-restoring-financing-in-southeast-asia/>

Stuster, J., Adolf, J., Byrne, V., & Greene, M. (2018). Human exploration of Mars: Preliminary lists of crew tasks (Rapor No. NASA/CR-2018-220043). National Aeronautics and Space Administration. <https://ntrs.nasa.gov/archive/nasa/casi.ntrs.nasa.gov/20190001401.pdf>

Alıntı gösterim şekilleri

(Baral vd., 2019; Stuster vd., 2018)

Baral ve diğerleri (2019) ve Stuster ve diğerleri (2018)

- Bildiriler

Evans, A. C., Jr., Garbarino, J., Bocanegra, E., Kinscherff, R. T., & Márquez-Greene, N. (2019, Ağustos 8–11). Gun violence: An event on the power of community [Konferans sunumu]. APA 2019 Convention, Chicago, IL, United States. <https://convention.apa.org/2019-video>

Alıntı gösterim şekilleri

(Evans vd., 2019)

Evans ve diğerleri (2019)

- Bildiri Özetleri

Cacioppo, S. (2019, Nisan 25–28). Evolutionary theory of social connections: Past, present, and future [Konferans sunumu özeti]. Ninety-ninth annual convention of the Western Psychological Association, Pasadena, CA, United States. <https://westernpsych.org/wp-content/uploads/2019/04/WPA-Program-2019-Final-2.pdf>

Alıntı gösterim şekilleri

(Cacioppo, 2019)

Cacioppo (2019)

- Yayınlanmamış Tezler

Harris, L. (2014). Instructional leadership perceptions and practices of elementary school leaders [Yayınlanmamış doktora tezi]. University of Virginia.

Alıntı gösterim şekilleri

(Harris, 2014)

Harris (2014)

- Filmler

Fleming, V. (Yönetici). (1939). Gone with the wind [Film]. Selznick International Pictures; Metro-Goldwyn-Mayer.

Alıntı gösterim şekilleri

(Fleming, 1939)

Fleming (1939)

- YouTube videoları

Asian Boss. (2020, Haziran 5). World's leading vaccine expert fact-checks COVID-19 vaccine conspiracy: Stay curious #22 [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=WQdLDMLrYIA>

Harvard University. (2019, Ağustos 28). Soft robotic gripper for jellyfish [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=guRoWTYfxMs>

Alıntı gösterim şekilleri

(Asian Boss, 2020; Harvard University, 2019)

Asian Boss (2020) ve Harvard University (2019)

- Haber Web Sitesindeki Web Sayfası

Bologna, C. (2019, Ekim 31). Why some people with anxiety love watching horror movies. HuffPost. https://www.huffpost.com/entry/anxiety-love-watching-horror-movies_1_5d277587e4b02a5a5d57b59e

Roberts, N. (2020, Haziran 10). Trayvon Martin's mother, Sybrina Fulton, qualifies to run for elected office. BET News. <https://www.bet.com/news/national/2020/06/10/trayvon-martin-mother-sybrina-fulton-qualifies-for-office-florid.html>

Toner, K. (2020, Eylül 24). When Covid-19 hit, he turned his newspaper route into a lifeline for senior citizens. CNN. <https://www.cnn.com/2020/06/04/us/coronavirus-newspaper-deliveryman-groceries-senior-citizens-cnnheroes-trnd/index.html>

Alıntı gösterim şekilleri

(Bologna, 2019; Roberts, 2020; Toner, 2020)

Bologna (2019), Roberts (2020), ve Toner (2020)

Daha fazla bilgi için <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references> adresini ziyaret edebilirsiniz.

Makale Gönderimi / Submitting Articles

Makale gönderimi sadece internet üzerinden derginin web sayfasına yüklenmelidir. Makalenin gönderimi sonrasındaki bütün süreçler dergi web sayfasından yazarlar tarafından takip edilmelidir. Makale ile ilgili bütün düzeltmeler ve değişiklikler dergi web sayfası üzerinden yapılacaktır. İstenilen düzeltme ve değişiklikler 15 gün içinde yapılmazsa makale yayın sürecinden çıkarılacaktır.